*Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!*

# ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 299 (9980) 1975 чылдың декабрь 23, вторник | 1925 чылда үнделеннеп эгеен | Өртээ 4 коп.

## ВИЛЮЙ ГЭС-ТИҢ ИЙИГИ ЭЭЛЧЭЭ

ЧЕРНЫШЕВСКИЙ (Якут АССР). (СЭТА-ның корр.). Ыкда Вилюй ГЭС-тиң ийиги ээлчээниң бирги агрегадын ажылдадып эгелээн. Ооң күүзү—85 муң киловатт.

Гидротудугжулар бир чыл мурнунда уткуштур планны хүлээп алгаш, ооң бирги агрегадын планнаанындан бир чыл мурнай ажыглаалга киирерин шиитпирлээннер.

Вилюй ГЭС Барын Якутияның аныяк хоорайларын болгаш суурларын, даг байлаа арыглаар фабрикаларны болгаш уургайларны, малчын совхозтарны болгаш тайга-сыннарда чүрттакчылыг черлерни ток-биле хандырып турар. Ол чаа агрегаттың күүзүг тогу Соңгу чүктүң энергетика системазынче каттыжып кирген.

Чарыштыг бүдүрүлгелерде

## КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН БЕДИДЕР

Социалистиг чарыштың мобилизакчы ролю, ооң ажылчы чоннарның кижизидилгезинге, оларның билиг-мергежилиниң өзүлдезинге салдары ала-чайтаар-ла илереп келбес, а ажылчыннарның эгелекчи чоруун хөгжүдериге, мурнакчы дуржулганы неттередириге, коллективке эш-хуузунуң бот-бодунга дузалажылгазының байдалын тургузарынга профэвилел организациязының мергежилдиг организакчы ажылындан хөйүнде хамааржыр. Бүдүрүлге коллективтериниң болгаш салбырларының аразында социалистиг чарыштың негелделерин «Сельхозтехниканың» республикада каттыжышкынны көдээ ажыл-агый база белеткелдер ажылдакчыларының профэвилелиниң обкому-биле кады ажылдап кылган болгаш чарыштың түңнелин квартал санында үндүрүп, тилекчилерге шилчиир кызыл туктарны база акша шаңналын тыпсын келген. Алган хүлээлгелерин күүседип турарының дугайында информацияны ай санында каттыжышкын бүгү бүдүрүлгелерже чорудуп турар. Чарыштың чорудулгазының дугайында айтырыгларны каттыжышкынның коллегиязынга чаңгыс удаа эвес чугаалашкан.

Колхозтарның болгаш совхозтарның техниказын көдээ ажыл-агый ажылдарының сезонунга чогуур ийүнде болгаш шынарлыг белеткээринге «Сельхозтехниканың» районнар салбырларының ролюнуң чугулазын база харысалгалының барымдаалап көргеш, ол коллективтериниң аразынга чарышты организастаарын улам күштелдирген. Ооң аңгыда 1975 чылдың дүжүт ажаап алышкынынга ажылдап турган чоланчыларының аразынга чарыштың база бүдүрүлге салбырларының талазы-биле эп дээре ажылчын деп ат дээш чарыштың түс-түзүнде негелделерин база-ла ажылдап кылган турган.

Септелге ажылчыннарының массалыг мергежилдеринге үш конкурстарны эрттирген.

Ап чоруткан бо бүгү хемчегер «Сельхозтехника» системазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдарының түңнелдеринге чогумчалыг салдарны чедирген.

«Сельхозтехниканың» Кызыл, Тес-Хем каттыжышкынналары продукциянны сайгарар талазы-биле беш чылдың онаалдаларын 1975 чылдың май 30-де Чадаана каттыжышкыны—сентябрь 1-де күүсеткен. Бин-Хем салбырның болгаш Кызыл каттыжышкынының шугум-монтаж участогунуң база автомобильдериниң техникиг хандырылга станцияларының коллективтери беш чылды 1974 чылда-ла күүседипкен.

Республика каттыжышкынының тоску беш чылдың сөөлгү чылында алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге Бин-Хем, Кызыл-Маҗалык салбырлары, Кызыл каттыжышкынының механизастаттынган отряды улуг улуг-хуузун киргген.

Тоску беш чылда септелге мастерскаяларының продукция бүдүрериниң хемчээли 11432 муң (план 10808 муң) рубль болур, а ийити продукциянның өзүлдези 1220 муң рубль чедер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң 997 муң рубль кирер.

1971—1975 чылдарда пландан ажыр 151 тараа комбайннары, 219 автомашиналар, 243 автомобиль шынчедикчилери септеттинер болгаш 40 муң рубльдиң артык кезектери кылдынар.

Хууда беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиткен мурнакчыларының саны каттыжышкында дыка хөй. Ындыгларга Улуг-Хем салбырындан слесарь Л. С. Кичеевти, Кызыл-Маҗалык салбырындан Б. Б. Ооржакты, «Транссельхозтехниканың» Кызылда транспорт бүдүрүлгезинден чоланчы И. И. Шошинин, Улуг-Хем салбырындан чоланчы К. Э. Лопсаңны, Кызыл каттыжышкынында механизастаттынган отрядтың тракторист-машинизи А. И. Логиноову болгаш өскелерни-даа улуг чоргаарал-биле хамаарыштырып болур.

Планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседирде моральдыг деткимчеден аңгыда 1971 чылдың январь 1-дея эгелээш, бүгү бүдүрүлгелерни, планнаашкынның база экономиктиг идиг. беришкининиң чаа системазынче шилчиткени улуг салдарны чедирген. Эрткен 4 чыл 9 айның дургузунда экономиктиг деткимчениң фондузундан 1710 муң рубль ларыгдаттынган, ооң иштинден ажылчыннарның акша-шаңналынга 914 муң рубльди үлүргген. Ол дээрге, эрткен беш чылга деңнээргe 890 муң рубль хөй болуп турар көргүзүг-дүр.

Үстүнде демдеглеттинген эки чижектерден аңгыда социалистиг чарышты организастаарында ам-даа шыңгыы четкестер бар. Ол болза, бир дугчарында «Транссельхозтехниканың» Чадаанада транспорт бүдүрүлгезинге (директору Дураев П. И, местком даргазы Ондар Ч. С.) хамааржыр, Мында социалистиг чарышты четпес организастаан, ооң түңнелдерин өй-шаанда үндүрбейн турар болгаш күш-ажылдың сагылга-туруму өөде деңнелде турып турар. Мындыг коллективте социалистиг хүлээлгелерниң күүседеериге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилериге хамаарыштыр ажыл сула.

Доозукчу чылдың тос айларының дургузунда Чадаананың автобүдүрүлгези планга онаштыр 1091,4 муң рубльдиг ийити орулгазын чедир берээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 66 хуу болган. «Сельхозтехниканың» тудуг-септелге участогунда байдал база моон дээредевес.

Онгу беш чылда—шынарның беш чылында — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиериниң кол курлавыры чаа техниканы бүдүрүлгеге ажыглаарындан аңгыда, социалистиг чарышты чогумчалыг организастаары болур.

**И. ОЛДЫРЕВ.**

**«Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының септелге эргелелиниң кол инженери.**

## XXV съездиге СЭКП ТК-ның төлевилелин танышпышаан

## САНАЛЫВЫС МЫНДЫГ

Таңды районда Дуржулга станциязының эртем ажылдакчылары «1976—1980 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп партияның XXV съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилелин боттарының хуралынга чугаалажып көргөн. Ук төлевилелде көдээ ажыл-агый эртемин хөгжүдерин аажок чугулалап демдеглээн. Аңаа хамаарыштыр станцияның эртем ажылдакчылары ооңгу беш чылда дараазында ажылдарны чорударын ол хуралга шиитпирлээн: эткиир болгаш дүкүүр уксаалыг хойларның продуктулуун бедидер; тус черниң бода малын эткиир уксаалыг бүдүрүкчүлер-биле экижидер; Тываның байдалынга хамаарыштыр чемишчидилгелерни ажыглавышаан чер ажыл-агыйын сайзырадыр; республикада көдээ ажыл-агыйнын мурнакчыларының арга-дуржулгазын неттередир.

Төлевилелди чугаалажып көрбүшаан, эртем ажылдакчылары боттарының саналдарын база киирген. Дуржулга станциязынга планнаашкынны шын эвес кылганын чер ажылы килдиниң эргелекчизи Владимир Барышников чугаалаан. Экономика килдизиниң ажылдакчылары база ону деткээн. Тодаргайлаарга, чогаттынган план өзугаар Дуржулга станциязы бир гектар бүрүзүнден чылдың-на 15 центнер тараанны алыр ужурлуг. Ханы анализтеп көөрге, Дуржулга станциязы ынча дүжүтту алыр барымдаазы чок. Алдыгы беш чылда станция гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 12,4 центнер тараанны ажаап алган. Чедиги беш чылда 10,6; сески беш чылда 11,8; тоску беш чылда 11,5 центнер болган. Ынчангаш чээрби чыл дургузунда Дуржулга станциязы чыл бүрүде ортумаа-биле 11,5 центнер тараанны ап келген. Ындыг турбуже херек кырында бадыткаттынмаан ындыг плакны станцияга онаап каан болуп турар.

Республикада көдээ ажыл-агый эртеминиң ажыл-агыйлар-биле харылзаазы кошкак. Ынчангаш ооңгу беш чылда станцияның эртем ажылдакчылары колхоз, совхозтарга удаа-дараа барып, оларга боттуг дузаны чедирерин шиитпирлээн.

«1976—1980 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннарын» Дуржулга станциязының машина-трактор мастерскаазының, тудуунуң болгаш теп сүт-бараан феермазының ажылдакчылары база таныжып чугаалашкаш, ол чугула документини изии-биле деткээн.

**В. НАЗЫН-ООЛ.**

## БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫЛАРЫ

СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы-биле Эрзинниң амыдырал-хандырылга комбинадының ажыл-ишчилери танышкаш, аразында чарышты калбарткан кызымак ажылдап турар. Ажыл-ишчи коллективтиң кежигүннери беш чыл планын 4 чыл 11 айларда чедишкинниг күүсеткен.

«1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп партияның XXV съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилели-биле олар таныжып эгелээн.

ЧУРУКТАРДА: бүдүрүгениң хоочуну А. Мансыр аныяк дазраныычы Галина Дуңзаган-биле;

Тоску беш чылдың шалыпчызы комсомолчу Зоя Буян.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

АК-ДОВУРАК: ийиги ээлчег тудуунда

## МАСТЕР-ТЕХНОЛОГ

Нэлли Петровна Пуртова чоокта чаа, дөрт ай бурунгаар Асбест хоорайга № 6 фабрикага ажылдап турган. А бөгүн ол «Тыва даг-дүгү» комбинаттын бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар негинин № 1 ээлчээниң мастер-технологу.

— Тываны көөр, чаа бүдүрүлгеге ажылдаар күзел мени эккелген— деп, ол чугаалаар.

Сибирьнин чүрттакчыларының бөдүүнү, эвилең-ээлдээ аңаа дыка таарымчалыг болган. Ол чүгле чаңгыс чүвеге чанчыкпаан — ыш хар чок. Соок дөртеп градус хире, а даглар болгаш ховулар кара. Хаактаар дээнде, дыка ырак тайгаже чоруур апаар.

Ындыг-даа болза. Нэлли Петровна черниң онзагай байдалынга удавас чаңчыга бээр. А бистин ындыг элдептиг кыштарывыска хөй кижи чаңчыккан-даа болгай. Амгы үеде мастер-технолог Пуртова хар белгаш хаак-даа сактыр чай чок: ажыглаалга кирер комплексте ажыл хөй. Ол ында тудуг бөгү аштап-арыглап, металл конструкциялар, баганалар бөдүп, сонгалар чылыглап ажылдап турар, удавас доозар дериглер машинистериниң отрядын удуотуп турар.

Үлетүүр бүдүрүлгезинге бир дугаарында келген, ооң сагылга-чурумунга чанчыкпаан аныяктар-биле ол ажылдай берген. 38 кижилиг ол отрядка баштай шупту чүве таарымчалыг турбаан. Хөй солдар болгаш уруглар ажылдан озалдаар, эрте чоруй баар турганнар. Ам олар ындыг эвес, корум-чурумга чаңчыга бергеннер. Чоокта чаа-ла «Коллективте мактаптар кижи чок» деп чугаалап турган Нэлли Петровна ам бодунуң бодалын өскертипкен.

— Бүдүрүлгениң тергиннери апаар аныяк ажылчыннар бисте эвээш эвес. Ажылдай бергени бүдүрүлгезинге хөйну кылыр, даандырган ажыл-херекке ак сеткилдиг болур дээш оларның кижи бүрүзү быжыг күзел-соруктуг апарганындан ол илдең—деп, технолог чугаалап турар.

Аныктарга чоргаарал болгаш ханы хүндүткел-биле Нэлли Петровна мурнакчыларны санап адай бээр. Бирги ээлчегнин мурнакчылары апарган, комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуун доосчуп турар кижилер кымнарыл ол? Олар дээрге Зинаида Хертек, Фаина Монгуш, Любовь Власова, Ираида Ооржак, Галина Курбанова болгаш ооң-даа өскелер-дир.

**Н. БЕСПАЛОВ.**

## ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДЫ ТУРГУЗАР

Ажыглалга кирер чугула объект — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунга киржири-биле «Тыва - тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр эргелелиниң ажылчыннары мында кызымак ажылдап турардар. Олар келгенден бээр ам 4 ай четкен. Бо үеним дургузунда хөй ажылдар кылдынган. Бо хүннерде олар кол корпустуң текшиниш хаалгаларын кылып, реакторналның тудуунда ажылдап турардар. Мында ажылчын күш четчир. Оларны ажылга шын хуваап, тус-тус черлерге эде тургузар дээш дуржулганың бригадир Иван Федорович Кузнецов кызымак ажылдап турар.

Ооң удурткан бригадазының кежигүннери тудугжуның холушкак мергежилдерин шиңгээдип алганындан оларга ажылдаары берге эвес: кайы-бир ажылчыны өскеан дораанна солувудуп болур. Ынчангаш оларның кылган ижи бүдүүгүр-даа.

Ажыл соксаал чок. Халас үе арттырбес дээш бригада кежигүннери кызымак ажылдап, объектиниң чогуур хуусаазында ажыглалга кииреринге боттарының төлептиг улуг-хуузун кириштирип турар. Мында мурнакчылар-ла хөй. Алексей Морачев, Даңмай Мамук, Владимир Каблуков, Базыр Таан-оол болгаш ооң-даа өскелер күш-ажылга эрес-кежээ чоруун көргүзүп, кызымак ажылдап турардар.

Ынчалза-даа, ажылга чамдык шаптыктар турбаан болза, бо демниг бригаданың кежигүннери ооң-даа хөй ажылды кылган турар ийик.

Кол корпустуң реактору—ийиги ээлчегниң чугула объектилериниң бирээзи. Ол электри энергиязын хүлээп-хуваарын боттандырар. Ажылдың чугулазын, кышкы үеде ооң бергезин барымдаалааш бригаданың кол күжүн мында мөөнээн. Кижи бүрүзүнүң ажылы харысалгалыг: опалубкалар тургузар, арматура тудуштурар, чер казар ажылдар кылыр.

Быштын соогунда доң чер казары белеп эвес. Ынчангаш анаа чогуур санныг бузар маскалар чугула негеттинер. А херек кырында 9 маска херек, ам мында оларның үчүгле 3-үү бар. Ындыг болганда ажыл хөжудаашкыныг чоруп турар.

Чугула механизмнер-биле хандырып бээр дугайында айтырыгны 14 дугаар механизация эргелелинге каш удаа тургусса-даа, ооң удуртукчулары эштер П. Чербаков, А. Сухачев олар ажылчыннарның дилээн кичээнгейге албаан.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң үлетүүр бүдүрүлгелер комбинады база чамдык шаптыктарны таварыштырып, бетон болгаш дилген ыяш материалдары-биле хандырарын саадады бээр таварылгалар бо-ла тургулаар.

Чугула объект— ийиги ээлчегниң тудуун чогуур хуусаазынла доозар, ону ажыглалга киирерин хандырар дээш ында ажылдап турарларга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузуп, четчир санныг тудуг материалдары-биле оларны хандырары «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинден, 14 дугаар механизация эргелелинден ларый негеттинип турар.

**М. КАЛЧАН,**

**«Шынның» тускай корр.**

## Кубаның Коммунистиг партиязының I съездизинге М. А. СУСЛОВТУҢ чугаазы

ГАВАНА. (СЭТА). СЭКП делегациязының баштыны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов Кубаның Коммунистиг партиязының I-ги съездизинге чүве чугаалаан.

М. А. Сусловтуң чугаалааны:

Съездиниң хүндүлүг делегаттары!

Эргим эштер, өөнүктер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң өөмүнээзинден, бүгү совет коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарның өөмүнээзинден силериниң съездиңерге изиг байыр чедирбишаан, силериниң чедишкиниг ажылдаарыңарны күзеп тур бис.

Улус массаларын баштап алгаш, империализмге, латифунтистерге болгаш капиталистерге удур демисежип турган, социалистиг революцияны баштаан кижилерге, бежен чыл мурнунда Кубага коммунистиг шимчээшкинни эгелээннерге—куба революсчуларга бистер акы-дуңма ёзузунуң коммунистиг байырын чедирип тур бис.

Кубаның эрес-маадырлыг ажылчын аңгызынга, ажылчын тараачыннарга, улусчу интеллигенциянга, алдарлыг хөрээженнерге, студентилерге болгаш сургуулларынга, Революстуг Чепсектиг Күштериниң маадырлыг командирлеринге болгаш солдаттарынга — боттарының социалистиг Төрээн чүртүн тургузуп база камгалап турар бүгү кижилерге бистер акы-дуңма ёзузунуң коммунистиг изиг байырын чедирип тур бис.

Бистин партияның Төп Комитединиң Чингине секретары Леонид Ильич Брежневтин өөмүнээзинден силериниң съездиңерге эн дээре үүлдерни күзээри мецээ онза өөрүшкүлүг бооп турар.

Бо төөгүлүг хүннерде бүгү совет кижилериниң угаан-бодалы акы-дуңма Кубаже угланган, силериниң съездиңериниң ажылын эш-хуунуң ханы кичээңгейи-биле хайгаарап турарлар.

Социалистиг чүрт бүрүзүнүң амыдыралынга коммунистер партиязының съездизи ханы исти арттырар. Силериниң бо съездиңер төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун-дур. Ол куба революцияның кайгамчыктыг тиилелгелериниң болгаш социализм тургузуушкунунга шылгарангай чедишкиннериниң түңнелдерин үндүрер, чүрт мурнунга чаа-чаа сорулгаларны салыр апаар.

Революсчу ёзузунуң маадырлыг чоруунга, бодунуң улузунга кызыгаар чок бердинишкинге гимн бооп турар силериниң эрткеницер улуг-ла маадырлыг оруунарның алдарлыг үе-чадалары бо хүннерде угаан-бодалга база катап киирип турар-дыр.

«Бир өөрү оларны школаларга демир-үжүк-биле, шөлдерге андазын-биле быжыглаваан болза, революциялар үре-түңнел чок болур»—деп, Кубаның улуг угаанныг кижизи болгаш патриоду Хосе Марти чугаалаан. Революцияның андазыны куба черни хандыр тараан. Революция хосталганы чаалап алгаш, бодунуң күүлүг күш-шыдалдыы күш-ажылче болгаш тургузукчу чорукче утландырган.

Ол дыка хөй ажыл-херекте эде кылып, чаарткан деп чугаалап болур. Шаанда чүрт иштиниң болгаш даштыкыныңдаа мөлчүкчүлериниң чүс-чүс чылдарда базындырып чораан бүгү кижилерин революция күрүнеги эргелеп-баштаар черлериниң тургускан. Шаанда ол дугайын бодап безин албас чораан ажылчыннарның болгаш тараачыннарның урутларын школалар болгаш университеттерже киргген. Ол чүртту бүгү улустуң тудуу хыллыр хуулдурган. Ол улуска оларның национал байлакшылын катап эгиткен, улустуң күш-шыдалын болгаш аргаларын кулданыгдан хостаан, социал деңгээ эрге-шелээни бактаатканын болгаш күш-ажылчы кижиниң төлептиг чоруун бедидир көдүргеен.

Ындыг социал чедишкиннер дугайын, хожулаңгай чоруктан экономикага, эртемге, техникага, культурага деңнелгеже ол үре шалыпкын болгаш дүргеп эргилдениң дугайын чугаалап болур эргелиг ооң өске ындыг чүрт Латин Америкада бар бе? Аныяк салгакчыларны ындыг ада ёзу-биле кайда ынчаар кижизидип турарыл?

Бо бүгү үүлдер чүгле Кубаның социализм оруун шилип алганының өчызында чедип алдынган. Ол өөнүктериниң дузаламчызынга даянмышаан, хемчээр аргажок улуг бергелер турза-даа, империалистиг агрессияны, блокаданы, диверсияны, үүдегдиглерни кылып түрда-ла, ол ындыг оруктан тендип дивейн чоруп келген. Кубаларның революстуг хөделишкиннерге эрес-маадырлыг чоруу улуг-чаагай, ынчаарга хүн бүрүнүң ажылынга, чаа чүртту тургузарынга оларның маадырлыг чоруу ооң-даа дудак чок.

Бистин үевисте, кажан делегейде күштериниң деңзигүүрү социалнаминиң талазынче чайлырга, улуг эвес чартык колония чүрт безин бүрүн национал хосталганы чедип ал шыдаар, үндезин национал чаартылгаларны боттандырып, экономика талазы-биле хожулаңгай чорукту чедишкиниг ажып эктери-биле үзүлбес харылзаалыг бооп, Маркстың болгаш Ленининиң номналын удуртулга болдуруп, интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының идеязынга шынчы бооп, кажан революция бодунуң чаалап алышкынарын туруштуу-биле, эрестиг камгалап балыр болганда, ынчан чүгле социализмче орук идегелдиг-биле хандыртынган чоруу куба революциянның дуржулгазының ооң-даа эвээш эвес чугула түңнели ол болур.

Силер кылдынган ажылдың түңнелдерин болгаш чүрттүң моон соңгаар хөгжүүрүнүң айтырыгларын чугаалажып көрүп турар-дыр силер. Ол дугайын эш Фидель Кастро съезде ханы утка-шынарлыг ыаткелинге тодаргайы-биле чугаалаан.

Ооң шылгарангай чугаазы революстуг чүткүл-биле, чогаадыкчы ёзу-биле, ёзулуг коммунистиг принциплалдыг база интернационализм-биле доллур синиккен.

Бистер съездиге түргускан программыг документилерни улуг соңуургал-биле таныштывыс. Оларда делегей социализминиң дуржулганы, ооң хөгжүдезинниң амыдыралга шылгаттынган дүрүм ёзугаар чүүлдери айытынган. Куба революцияның онзагай байдалдарын, марксизм-ленинизминиң теориязынга болгаш практиказынга куба коммунистериниң онзагай, чогаадыкчы салыышкыныны оларда база-ла тодаргай илереткен.

Ол ажылдан кылган документилер социалистиг чаартыышкыннарны калбаа-биле комплекстиг көрүп турары бистерге дыка үнелиг кылдыр көстүп турар. Ыжыг экономиктиг базисти тургузары—социализмче боттуг бурунгаарлаашкынның үндезиннериниңдаа үндезини дээрзи чугаа чок. Ынчалза-даа бо съездиниң онза байдалы болза, ооң идеологтуг демиселяниң, коммунистиг кижизидилгениң, өөредилгениң, культурының айтыгларынче, аныяктар-биле ажылче эң күштүг кичээңгей салып турары ооң дудак чок чугула бооп турар. Масса чоннуң угаан-бодал талазы-биле өзүлдези — ажылагыйның ыжыг чедишкиннериниң чүгле үндезини эвес, харын база кижиниң бодунуң бүгү талалыг сайзыраа, көдүрлүүнүң эң-не бир дугаар үндезини бооп турар.

Кубаның Компартиязында иштики болгаш даштыкы-даа амыдыралдың бүгү талаларында амгы үеде идегелдиг угланыышкын бар-дыр деп бүзүреддин-биле чугаалап болур. Бо эң чугула документилерни хүлээп алыры-биле чүрт социалистиг тургузуушкунуун чаа үе-чадазынче кирер, ооң мурнунга делгем болгаш сорук кириккен перспективалар ажыттынар. Куба революция бодунун ыжыг, өскенин болгаш күүү-шыдалын херек кырында көргүзүп турар.

Боттарыңарның мурнунарда салып турар сорулгалар партияның болгаш улустун күжеиишкиниг ажылдаарын негээр эпаары чугаа-чок. Ынчалза-даа силер оларны чедишкиниг күүседиринерге бүзүрээр бис. Чүге бүзүрээр

(Уланчызы 3-ку арыда).

# СИЛЕРДЕ КАНДЫГЫЛ?

Идеология ажылы — коммунизм тургузуушкунунуң чугула участогу

## ЫРАККЫ КЫШТАГГА

**Берге оруктарга төрулбас, кыры шывыглыг «ГАЗ-66» деп маркалыг чаа машина-биле халдып ер бис. Аравыста «Бай-Тал» совхозтуң чамдык удуртукчулары, тускай эртемниглери, көдээ Совет секретары, почтачы. Чедер черивис — Суглаар чоогунда өшкү кадарчызы Доңпак Адыг-ооллуң аалы. Аңаа Хемчик бажының өшкү бригадазының малчыннарының политикчээли болур.**

Кааривиске бригада кежигүннери чыглып келген, чымыдыр одап каан ийи өрээл бажында даргаларын манап, ажыл-ижинин, кыштаглаашкынының байдалының дугайында хөорешкен орлар. Совхозта ажылчын комитединиң даргазы, пропагандист А. С. Намзырай удатпаанда кичээлин эгелей берди. Кичээлдиң темазы — социалистиг чарыш болгаш ооң ажык-дузазы. Эдлчеглиг кичээлдиң соонда дедегей байдалыга, совхозта болгаш районда мал кыштаглаашкынынга хамаарышкан айтырыгларны келген даргалар чугаалады. Бай-Тал көдээ Совет күүскомунун секретары Х. А. Авыр-оол келир чылдың мал чизезинге белеткел ажылдарының дугайын таныштырды. Чыылган малчыннар шупту хуу-малдыг. Ынчангаш Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин «Хуу малды тударының чижек-нормазының дугайында» доктаалын сонуургап дыңнаан.

Хуу малды ниитиниң малындан аңгылаар талазы-биле айтырыг мурнуку чылдардан бөөр тургустунда-даа, ооң күүсеттинмейн келгенин малчыннар шүгүмчүлелдиг өзү-биле чугаалап турдулар. Бир эвес эки организастаар болза, хуу малды чүзүп аайы-биле кадарар кадарчылар-даа, өдек-кыштаглар-даа тыпты бөөр.

Келген тускай эртемниглерниң аразында мал эмчилери Салчак Кан-оол, Салчак Очур-оол, бригадир Бугажык Калдар-оол мал ооллаашкынынга белеткел талазы-биле тодаргай чугаалаан. Совхозта кыштаглаашкын ниитизи-биле эки эгелээн. Төрүүр коданнардан чаш төл хүлээп алырынга белеткел дооступ турар. Совхозтуң девискээринде бо чылын хар чуга, соок амдыызында дынзыг эвес. Мал чеминиң белеткели ажыр күүсеттинген. Коданнарда четчир мал чеми бар.

Бригада кежигүннери зооветринарлыг өредилгениң программазын эрткен чылын дооскан. Ынчангаш чамдык мал аарыгларын боттары эмнеп ап турар апарган. Сыкыртыр херекселдерлиг малчыннар-даа бар.

Пенициллин холуур соолдурган суг бар бе? Баш удур белеткен алырга эки боор ийин, мал ооллаашкынының үезинде чай чок апаар—деп, мал эмчизи чораан, өшкү кадарчызы Иргит Очур-оол айтырды. Хоочун мал эмчизи Салчак Шожалович Очур-оол малчынның хереглээн үүлүн кара таалыңындан уштун берди. Хемчиктиң эн бажында кыштаглыг, районда сураглыг өшкү кадарчызы Хертек Маадыр болгаш өскелер-даа сыкыртыр, ижиртир эмнерин шилип алды.

Хемчик бажында өшкү бригадазы чылдын-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Удавас болур партияның область конференциязының делегады Ооржак Ногаан-оол, Тыва АССР-нин Дээди Советиниң депутады Дастанмаа Ооржак, район Советиниң депутады Лидия Серенот олар чугле бригаданың, совхозтуң мурнакчылары эвес, а Бай-Тайга районда сураглыг кижидер, социалистиг чарыштың тиилекчилери бооп турар.

Бригадада алды мун ажыг ангор уксаалыг өшкү бар. Олар 14 коданда үстүнген, ооң иштинде төрүүр алды кодан бар. Бригадада аныяк кадарчылар көвүдеп турар. Чүгле эрткен күзүн дөрт аныяк кадарчы өг-бүле немешкен. Олар мал ажылы-биле таныш, мурнунда ол-ла Хемчик бажында өшкү бригадазынга сакманщиктеп, дузалакчы кадарчылап чораан аныяк ооллар, кыстар.

Политөөредилгениң эдлчеглиг кичээли төнген. Онаалгалар алдынган, дараазында кичээлдиң болур хүну доктаатынган. Кадарчылар-биле келген даргаларның аразында ажыл-ишчи чугаа төнген. Автолавка база келген. А почтачы коммунист Ш. Х. Сыргыт-оол солуннарны, чагаа-бижиктерни эзлериннге тарадып берип тура, чугаалады:

— Бо чоокта суурга чорбаан кадарчыларның чагыдылгалары чыглы берген бөдүр. Мунар аът чок чадаг кижи-дир мен. Моон соңгаар чаа чорун эгелээн водовозларны, сиген сооргтек машиналарны, тракторларны, политикчээлдер хүнүн ажыглап тургаш, ажылымны экижидер мен.

Шынап-ла Шагдыр Хомушкуевна үр үениң иштинде почтачылап келзе-даа чадаг кижи. Кыжын кыштаглар аразы, чайын чайлаглар аразы ырак. Хемчиктиң бажында кадарчыларның кыштаа совхоз төвүнден 40 хире километр. Өске кадарчыларның аразы шоолуг ырак эвес-даа болза, суурдан 15—20 километр черде. Маңаа чадаг кылаштаары берге. Аъттыг 2—3 хондур эргиир, машина четпес черлер-дир. Ынчалдаа почтачы ажылынга зажок кызымак.

Хемчик бажында өшкү бригадазынга быжыглаан автолавканың чолаачы-садыгжызы Кама Ортаат малчыннарның мурнуку чагын барымдаалап, чугула хереглел бараннарын садыглаан. Ырак кыштагларда малчыннар часка чедир саттынмазы-биле коштуг келгилээн.

«Бай-Тал» совхозта дөрт кезек черде малчыннарның политөөредилгези доктаамал чоруп турар. Кичээл бүрүзү Хемчик бажында өшкү бригадазынга болган чыыш ышкаш эртип турар. Кичээлдерге совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглер идепкейлиг барып, кыштаглаашкынны хынап, малчыннарның негелдехомудалын хандырып турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Брянскиниң көдээ ажылагый эзводунуң парткомунда айтырыг-информастыг төптүң ажылы эки тургустунган. Ооң сорулгазы — бүдүрүлгениң ажылының дугайында медээлерни системажыдар болгаш айтырыг материалдарын шилиириңге пропагандистерге, агитаторларга, политинформаторларга дуза чедирери.

ЧУРУКТА: методист С. С. Снисарева (оң талазында) пропагандист Н. Д. Никольскаяга литература шилип аарынга дузалажып тур.

И. РАБИНОВИЧИНИҢ фотозу.

## Мынчаар организастап турар бис

Планныг даалгаларны, алдыган социалистиг хүлээлгелерни чедишкиниг күүседир болгаш СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш коллектив кежигүннериниң ортузунда кижизидилге, масса-политиктиг ажылды күштелдиргеи бис.

Ам ындыг ажылдарның бирээзи — социалистиг чарышты канчаар организастап турарывыстың дугайында чугаалап керейн. Коллективте чарышка кириштейн турар кижи чок. Ол ышкаш белдириниң цех, участок, салбыр бүрүзү боттарының аразында чарыштыг. Местком чарыштың түүнелин ай санында үндүрүп, тиилекчилерни тодараткаш, шаңнап, мактап турар. А кижи бүрүзүнүң хууда алган социалистиг хүлээлгезиниң күүседлезин цехтерде профэвиледдер комитеттери түүнеп турар. Тиилекчи болган ажылчыннарның көргүзүглерин көргүзүг самбыразынга азып, ханз солунга бижип, шаңнаалдарны тыпсын турар бис.

Харылзаа белдириңде коммунистиг күш-ажылдың 266 шалыпчыны ажылдап турар, социалистиг чарышта 451 кижи хаара туттунган. Парторганизация, местком болгаш администрацияның тавазындан билдилиг организастаан социалистиг чарыш бедик бүдүрүлгени көргүзүглерни чедип алырынга дыка идиглиг болган. Үшкү кварталның түүнели-биле алырга, ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың ол үеви-биле деңнээрге 102,8 хуу, бүдүрүлгениң орулгалыы 105,5 хуу болган. Телеграф цеги (начальниги П. Шевцова) I—III кварталларда улаштыр тиилекчи болуп келген.

Коллективтиң кежигүннери политиктиг болгаш экономиктиг 10 школаларда хаара туттунган. Цехтер начальниктери болгаш пропагандистер өөренип турар школада кичээлдерни харылзаа белдириниң кол инженери Г. И. Насюрюн эрттирип турар. Эркен чылын шупту цехтериниң ажылчыннары экономиктиг билиглериниң үндезиннерин өөренип турган болза, ам СЭКП төөгүзүн өөренип турарлар. Бодунуң пропагандист ажылынга ак-сеткилдиг, дыңнакчыларга быжыг билигни берип турар пропагандистер бисте эвээш эвес. Оларның чижээнге Г. Насюрюнү, П. Шевцованы, А. Ломакинаны болгаш өскелерни-даа адап болур.

Коллектив кежигүнериниг лекцияларны номчуп, политинформацияларны үргүлчү кылып турар бис. Бо чылдың тос айларының дургузунда янзы-бүрү темаларга 22 лекция номчуттунган. «Билиг» ниитилелиниң хоорай эге организациязының лекторларын, Москва, Красноярск болгаш өске-даа черлерден келген лекторларны чалап турар бис.

Мындыг хевирлиг ажылдарны доктаамал чорудуп келгениистиң түүнелинде коллектив кежигүннериниң талазындан күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар дыка эвээжээн. Кандыг-бир кижи чылдагаан чок ажылче үмейн бергеи болза, ону коллективтиң адын баксыраткан кылдыр санаан, хурал-суглаага дораан хемчеп ап турар бис. Чыл эгезинден тура мында ажылдап турар 470 ажыг кижиден үүгле 5 кижи күш-ажылдың чурумун үрээн болуп турар.

Коллективтиң дыка хой ажылчыныары — комсомолчулар болгаш аныяктар. Ынчангаш аныяктар-биле ажыл партия организациязының (секретары Р. Макаренко) кичээнгейинде туруп турар. Ылаңгыя дагдынакчы коммунистер болгаш партия кежигүү эвестер бисте дыка хой: П. Шевцова, М. Мамаева, А. Такуева, Н. Беляков дээш өскелер-даа.

Коллективтиң ажылынга аныяктарның киржигези улуг. Олар боттарының күжү-биле клубту тудуп алган, аңаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны, янзы-бүрү темаларга диспуттарны организастап, дыштанылга кежээлерин эрттирип, бот-тывынгыр ураң үүл бөлгүмүнде киржип турарлар.

Амгы үеде Кызылдың харылзаа салбырының ажылчыннары СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш шалыпчы күш-ажылчыээлчегже шилиип, цехтер, участоктар, салбырлар боттарында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан ажылдап турар.

В. ЕРМОЛАЕВ.

**Кызылдың харылзаа белдириниң кол инженери, парторганизация секретарының оралакчызы.**

## ЫНЧААР АЖЫЛДААРГА...

Галина Насюрюн Новосибирскиниң электротехникти институдун дооскандан бөөр ам он чыл болгаш.

Чымыштыг ажыл-иштиң чылдары чоорту билдирбейн ууужуп эртип-ле турган. Галина Насюрюнүнүң ажыл-ишчи мергежили улам бедээн. Ол ажылдап турар коллективиниң бедик хүндүткелин эрес-шудургу ажылы-биле чедип алган.

Улуг, биче кижилер-биле ажылдап билир, оларга эптигээлдек, ажылга негеллелиг боорга, ону коллективиниң хоорайның харылзаа белдириниң кол инженериге депшиткен. Ол калы ажылдап турар өөрүнүң бедик идегелин шудургу ажылы-биле бадыткан шыдаан-даа. Ону эрткен чылдың ажыл-херээ хереченлел турар.

— Ленинчи партияның хүрээлениге 1970 чылда кирген мен—деп, ол өөрүшкүлүг чугаалаар.—Ол — мээң амыдыралымда эң дас-кежиктиг хүннериниң бирээзи. Коммунист кижи кажан-даа, кайа-даа чораш, партияның Уставын, ооң негелдерин шынгыы сатыыр үүрлүг. Ынчангаш мен ажылымга бодунуң харыысалгамны улам бедиткен, мен.

Ол 1967 чылдан тура пропагандистен ажылдап турар. Чыл санында ооң башкылап турар политиктиг школазында дыңнакчылары быжыг билиглиг, онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыг-биле ыглалып келген.

Аныяк пропагандист дыңнакчыларынга быжыг билигни бөөр дээш кичээл бүрүзүнге эки белеткелдиг келир. Тема бүрүзүн ол амыдыралдың бөгүнгү эргежок чугула сорулгалары-биле дүүштүр холбаавышаан, солун, кижизидикчи, утка-шыпаразы кылдыр эрттирип чаңчыккан.

Бо өөредилге чылында ол марксизм-ленинизмниң үндезиннерни өөренир школаны программазын эрткен чылын дооскан. Ынчангаш чамдык мал аарыгларын боттары эмнеп ап турар апарган. Сыкыртыр херекселдерлиг малчыннар-даа бар.

Пенициллин холуур соолдурган суг бар бе? Баш удур белеткен алырга эки боор ийин, мал ооллаашкынының үезинде чай чок апаар—деп, мал эмчизи чораан, өшкү кадарчызы Иргит Очур-оол айтырды. Хоочун мал эмчизи Салчак Шожалович Очур-оол малчынның хереглээн үүлүн кара таалыңындан уштун берди. Хемчиктиң эн бажында кыштаглыг, районда сураглыг өшкү кадарчызы Хертек Маадыр болгаш өскелер-даа сыкыртыр, ижиртир эмнерин шилип алды.

Хемчик бажында өшкү бригадазы чылдын-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Удавас болур партияның область конференциязының делегады Ооржак Ногаан-оол, Тыва АССР-нин Дээди Советиниң депутады Дастанмаа Ооржак, район Советиниң депутады Лидия Серенот олар чугле бригаданың, совхозтуң мурнакчылары эвес, а Бай-Тайга районда сураглыг кижидер, социалистиг чарыштың тиилекчилери бооп турар.

Бригадада алды мун ажыг ангор уксаалыг өшкү бар. Олар 14 коданда үстүнген, ооң иштинде төрүүр алды кодан бар. Бригадада аныяк кадарчылар көвүдеп турар. Чүгле эрткен күзүн дөрт аныяк кадарчы өг-бүле немешкен. Олар мал ажылы-биле таныш, мурнунда ол-ла Хемчик бажында өшкү бригадазынга сакманщиктеп, дузалакчы кадарчылап чораан аныяк ооллар, кыстар.

Политөөредилгениң эдлчеглиг кичээли төнген. Онаалгалар алдынган, дараазында кичээлдиң болур хүну доктаатынган. Кадарчылар-биле келген даргаларның аразында ажыл-ишчи чугаа төнген. Автолавка база келген. А почтачы коммунист Ш. Х. Сыргыт-оол солуннарны, чагаа-бижиктерни эзлериннге тарадып берип тура, чугаалады:

— Бо чоокта суурга чорбаан кадарчыларның чагыдылгалары чыглы берген бөдүр. Мунар аът чок чадаг кижи-дир мен. Моон соңгаар чаа чорун эгелээн водовозларны, сиген сооргтек машиналарны, тракторларны, политикчээлдер хүнүн ажыглап тургаш, ажылымны экижидер мен.

Шынап-ла Шагдыр Хомушкуевна үр үениң иштинде почтачылап келзе-даа чадаг кижи. Кыжын кыштаглар аразы, чайын чайлаглар аразы ырак. Хемчиктиң бажында кадарчыларның кыштаа совхоз төвүнден 40 хире километр. Өске кадарчыларның аразы шоолуг ырак эвес-даа болза, суурдан 15—20 километр черде. Маңаа чадаг кылаштаары берге. Аъттыг 2—3 хондур эргиир, машина четпес черлер-дир. Ынчалдаа почтачы ажылынга зажок кызымак.

Хемчик бажында өшкү бригадазынга быжыглаан автолавканың чолаачы-садыгжызы Кама Ортаат малчыннарның мурнуку чагын барымдаалап, чугула хереглел бараннарын садыглаан. Ырак кыштагларда малчыннар часка чедир саттынмазы-биле коштуг келгилээн.

«Бай-Тал» совхозта дөрт кезек черде малчыннарның политөөредилгези доктаамал чоруп турар. Кичээл бүрүзү Хемчик бажында өшкү бригадазынга болган чыыш ышкаш эртип турар. Кичээлдерге совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглер идепкейлиг барып, кыштаглаашкынны хынап, малчыннарның негелдехомудалын хандырып турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

## АЖЫКТЫЫН БИЛГЕН

**— Эрткен чылдарда экономиктиг билиглериң үндезиннерин өөренир школага пропагандистеп турдум — деп, ол улаштыр чугаалады.—Дыңнакчылар үргүлчү эки белеткелдиг кээп, кичээлдерге идепкейлиг киржип келгеннер. Өөредилге чылының төнчүзүнде кижи бүрүзү-биле беседалажып, программаны кайы хире шиңгээдип алганын хынаан бис. Түүнел багай эвес болган.**

**Пропагандист кижи ажылынга чугле өөредилге программазы-биле кызыгаарлаттынып, бодунуң ниити билиин бедиде-ринче кичээнгейин салбас болза, ол ымыдыралдан чыдып каар. Анна Ефимовна ол дугайын кончуг эки билир болваш солун-сеткүүлдерни үргүлчү номчуп, делегейде чүү болуп турарын доктаамал хайгаарап турар.**

**Бо чаа өөредилге чылында А. Ломакина СЭКП төөгүзү өөренир политшколада пропагандистеп турар.**

**— Мында шупту дөртен хире дыңнакчы бар, колдуунда мурнунда чылдарда өөредип турган улустарым хевээр. Кичээлдерни неделя санында бир катап эрттирип турар бис. Октябрь 8-те болган баштайгы кичээлден эгелээш амга чедир Европага айыыл чок, чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинкиге болуп эрткен Чөвүлел хуралдың документилери-биле таныжып, өөредилге программазының эдээн каш темаларын өөренип эртивис. Далашпайн, тема бүрүзүн ханы шиңгээдип алырынче кол сагыш салып турар бис, үүгеза, ол ымыдыралдан чыдып каар. Анна Ефимовна ол дугайын кончуг эки билир болваш солун-сеткүүлдерни үргүлчү номчуп, делегейде чүү болуп турарын доктаамал хайгаарап турар.**

**— Кижилериниң билиг-медерелин бүгү тала-биле бедидеринче политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң дузазы канчаар-даа дажок улуг. Ындыг өөредилгеде хаара туттунган ажылчыннарның активчизин, эки сагылга-чурумнуун оларның ажыл-ишчи амыдыралы-биле каксы танышкаш-ла эскерип болур—деп, Кызылдың харылзаа белдириниң страхование цегиниң начальниги пропагандист Анна Ефимовна Ломакина чугаалады.**

**Маңаа үш чыл ажыр пропагандистеп келген үезинде ол политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң кижилерге кайы хире ажыктыын ылаа-ла билген.**

**— Эрткен чылдарда экономиктиг билиглериң үндезиннерин өөренир школага пропагандистеп турдум — деп, ол улаштыр чугаалады.—Дыңнакчылар үргүлчү эки белеткелдиг кээп, кичээлдерге идепкейлиг киржин келгеннер. Өөредилге чылының төнчүзүнде кижи бүрүзү-биле беседалажып, программаны кайы хире шиңгээдип алганын хынаан бис. Түүнел багай эвес болган.**

**Пропагандист кижи ажылынга чугле өөредилге программазы-биле кызыгаарлаттынып, бодунуң ниити билиин бедиде-ринче кичээнгейин салбас болза, ол ымыдыралдан чыдып каар. Анна Ефимовна ол дугайын кончуг эки билир болваш солун-сеткүүлдерни үргүлчү номчуп, делегейде чүү болуп турарын доктаамал хайгаарап турар.**

**Бо чаа өөредилге чылында А. Ломакина СЭКП төөгүзү өөренир политшколада пропагандистеп турар.**

**— Мында шупту дөртен хире дыңнакчы бар, колдуунда мурнунда чылдарда өөредип турган улустарым хевээр. Кичээлдерни неделя санында бир катап эрттирип турар бис. Октябрь 8-те болган баштайгы кичээлден эгелээш амга чедир Европага айыыл чок, чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинкиге болуп эрткен Чөвүлел хуралдың документилери-биле таныжып, өөредилге программазының эдээн каш темаларын өөренип эртивис. Далашпайн, тема бүрүзүн ханы шиңгээдип алырынче кол сагыш салып турар бис, чүү-дээрге курсту үш чыл дургузунда өөренири көрдүнген—деп, А. Ломакина чугаазын төндүрдү.**

**Дыңнакчыларның ниити билиин улам бедидип, ону чогуур деңнелге тудары-биле политинформацияларны кичээл бүрүзүнге ыяап-ла кылдырарынга Анна Ефимовна чаңчыккан. Ону кылырда чүгле даштыкыда болуушкуннар дугайын чугаалаары-биле кызыгаарлаттынмайн, чурт, республика иштиниң болуушкуннарынга, экономика, культура, кижизидилге дээш өске-даа айтырыгларга база доктаарын дыңнакчылардан негеп турар.**

**А. Ломакинаның пропагандистеп турар политшколазында бодунуң дорт хүлээнгей ажылынга кызымаккай, эки өөредилгелиг дыңнакчылар эвээш эвес. Ылаңгыя почтачылар Александр Бызов, Владимир Баранов, почта харылзаазының оператору комсомолчу Наталья Осипова олар коллективте макталдыг.**

**Амгы үеде страхование цегиниң ажылчыннары тоску беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалгаларын чедиишкиннинг күүседир база СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш улам күженишкиннинг ажылдап турар. Оларның ажыл-ишчи салыышкынында Анна Ефимовна Ломакинаның пропагандисчи үлүү база бар.**

Х-К. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: А. Е. Ломакина. Авторнуң фотозу.

## ЧЕТТИКПЕЙН МАНААР

**Совхозта партия комитединиң өрээли. Кежзжиниң 6 шак четкелек. Политичээ таптыг-ла 30 минута болгаш эгелээр. Ол аразында бодунуң кичээл эрттирериниң конспектизин хынамчалыг номчуп, ында бижиттинген үүлдерин ол-бо сайгара көруп, ам болур кичээлиниң планын чүгүртү көруп олурган хоочун пропагандист Борбай-оол Баян-оолович Ховалыг-биле хөөрежи бердивис.**

Күскү дүшкен шалың хыраазы дег, кырбах ак апаргаи бажының дүгүн суйбай тутпушаан, намның мергеи сөзүн чонга човаг чокка бүгү назынының аптинде дамчыдып келген Ховалыг чугаазын эгеледи:

— Хүн бүрүнүң солун-сеткүүлүн доктаамал номчуп, радионуң дамчыдылгазын кичээнгейлиг дыңнап турбас чүве болза, чонга сурталл ажылы чорудары берге.

Сагыжымга бир-ле катап болгаи таварылга чуруттунуп келди. Мынаарда мен сески класска өөренип турган мен. Ол 1958 чыл чүве.

— Райкомдан лектор келген. Шупту залга кирип олуруцар. Лекция дыңнаар силер—деп комсомол эге организациязының секретары эживаис чарлаан, бисти олуртупкан. Ам бодаарымга, мынчагы ол лектор Пакистан болгаш Афганистан күрүнелериниң бистиң күрүневис-биле хөжа-хелбээ кады ажылдажылгазының дугайын чугаалап турган чүве. Лекторнуң талазындан сактып алганым үүл «Пакыстаан, Агбаныстаан» дээрзин кончуг сактып алган мен. Ооң лекциязын интерпатка чылды төөдүр дыңнап келген бис. Ооң мынчагы чугаалап турганы үүлдү ылап сактып албаан-даа болзумза, ол суртаалны бо дээрзин ыяк билир мен. Ону бодап келгеш, хоочун пропагандистен эрткен оруунуң дугайында төөгүп бөөрин дилеп.

— 1936 чылдан бөөр 1940 чылга чедир бижик билбес 43 кижини бижикке өөреткен мен. Мээң даргалааным пионер отрядынга 98 пионер турган үүве. Ооң эгелээнде партия, чазактың дааскан ажылын кылып эгелээн мен.

— Бижикке хаяа өөренип алдыңар Борбай-оол Баян-оолович — деп, мынчаа школа чок үеде бижикке канчаа өөренип алганын сонуургадым.

— Лопсан-Дажы деп ламаның залыга хоюн кадарып, хүрээ бижиниге өөренип турукда, чаа бижик тывылган деп, бистиң кожавыска сургуул дооскан Ховалыг Чысымаа өөнга чарлап эгелээн. Ону ол боду өөредип эгелээн. Мен демги ламамның ооң катташ, орта бижикке өөренип алдым. Мээң мынчангы бижикке өөреткен улузумдан министр Ховалыг Анай-оол, Бора-Тайга салбырында агроном Василай Бурбу, «Чыраа-Бажы» совхозта механик Сарыглар Очур-оол олар амдаа бар. Оозун бодаарымга, мен база-ла партияның мынчангы политиказын чон ортузунга боттандырып, марксизм-ленинчи идеологияны суртаалдап эгелээним ол деп билир мен. Чогум пропагандистеп. 1960 чылда, областың ийи чыл хуусаалыг партия школазын дооскаш эгелээн мен. Сүт-Хөл районунуң сан-хөө кылдызынга нам төөгүзүн өөренир белгүмге 31 кижини болгаш Бора-Тайга колхозунга нам төөгүзүн өөренир белгүмге 39 кижини 1951 чылда өөредип турдум.

Хоочун пропагандист чугаазын ооң ыцай уламчылады:

— Амгы өөредип турарым «Партия дугайында беседа» деп белгүмде 21 комсомолчу болгаш аныяктар өөренип турар. Өөредилгезинге кызымаккайлар хой. Ылаңгыя «Сайзашах» аттыг уруглар садында кижизидикчи Надя Тулуш, телефонист Мария Улуг-Карак, слесарь Сат Дугаар-оол, бухгалтер Ооржак Ликсоо оларның кичээлге белеткеиин алган келири чер-ле шыырак-тыр.

Чылдан чылче ооң белгүмүнүң дыңнакчыларының билии быжыг болур болгаш чээрбиден эвээш кижи-даа турбас. Ол чүү көргүзүп турарыл дээрге, башкының кичээлди эрттиреринің амыдыралчызын болгаш солун болуруунуң хереги ол. «Социалистиг чарышты организастаары болгаш комсомолдуң ролю», «Стахановчу шимчээшкин болгаш колхоз, совхозларда амгы байдал» деп тейлерны Ховалыг пропагандист «Алдан-Маадыр» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтарының аразында социалистиг чарыштың түүнелдерин болгаш беш чыл иштинде ийи совхозтуң күүне мурнунга планныг онаалдаларының күүселдезин киирип тургаш, Ооржак Дажы-Намчал, Ондар Ыймажал, Ховалыг Дарыа деп ышкаш мурнакчы кижилериниг арал-мергежилин аныяктарга чедир дамчыдып, олар амгы үеде стахановчу шимчээшкининиг уламчылакчылары-дыр дээрзин угаадып билиндирген. Күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көөрүнге болгаш марксизм-ленинчи үзел-бодалга аныяк-оскенин кижизидер талазы-биле четчир билигни кичээл бүрүзүнге оларга берип турарын Борбай-оол Баян-оолович эрттирип турар кичээлдери тодаргай хереглелевишаан.

Техниктиг херекселдерни пропагандист кичээл бүрүзүнге чедимчелиг ажылдап турар. Совет күрүнениң үндезилекчизи болгаш тургузукчузу В. И. Ленинниң пластинкада чугаазын болгаш кинофильмнерни чогуур үеленде ажылдап турар. Теп радио дамчыдылгазындан аныяктарга болгаш партия өөредилгезинде өөренип турааларга ажылгаары-биле делегей байдалынга чугула лекция беседаларны ийикпе, тускай болган дамчыдылгаларны магнитофонга бөөр бижидип алган, дыңнакчыларынга дамчыдып келген.

Бодум база пропагандист кижи болгаымда, хоочун кижиниң дуржулгазын болгаш кичээлге белеткенирде ажылган турары методиктиг сүмелерни билип адыр сорулга-биле пропагандистеп айтырдым:

— Кандыг-кандыг немелде литератураларны кичээл эрттирери-биле ажылдап турар силер?

Көгере берген бажын суйбай туткулаан Ховалыг Баян-оолович чугаалады:

— Неделя санында дамчыдып турары «Миллионнарның университеди» деп дамчыдылганы болгаш «Аныяк коммунист», «Агитаторнуң блокноду», «Делегейни дээскиндир» деп журналдарны кичээл бүрүзүнге ажылгаан турар мен.

Алыс боду пенсиялап үнедаа берген болза, аныяктарга намның сөзүн могаг чокка дамчыдып, суртаал ажылын уламчыдап турар Б. Б. Ховалыг эдлчеглиг кичээл эрттирери-биле комсомол комитединиң өрээлинче база катап базыпты. Ында ону аныяктар четтикпейн манап олурар болгай.

О. КАН-ООЛ.

**«Сүт-Хөл» совхозта парткомсекретарының оралакчызы.**

# КУБАНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ I СЪЕЗДИЗИНГЕ М. А. СУСЛОВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

силер дээр болза социализм херээ бүгү куба улустуң салдымас херээ апарган. Чүге дээрге куба коммунистериң революцияга кацналган болгаш социалистиг тургузуушкунуң дуржулгазы-биле байлакшаан партиязы улусту баштап турар. Чүге дээрге ооң бажында чалбыыштыг револючу хайгамчыктыг коммунист бүгү делегейде улуг ат-сураглыг кижи—бистиң эргим өөнүүвүс Фидель туруп турар!

Хүндүлүг эштер!

Куба революция бодунуң чүртүнүң овур-хевирин үүле үндезини-биле чаартқан эвес, харын-даа Латин Америкага бүгү хосталга шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң амыгы үе-чадазын кады анализтээни, ооң перспективаларын тодаргайлааны ханы уткалыг-дыр, эштер. Бистер, делегейниң өске-даа чүртүүрүнүң коммунистери ышкаш, боттарывыстың латин-америк эштервистиң ол ажылын улуг сонуургал-биле хайгаарап турган бис.

Латин-америк коммунистериң чөвүлел хуралынга хүлээп алган документизинде капитал чүртүүрүнүң улустарының мурнунда долу, социал болгаш национал хосталганың перспективазының үлам тодазы-биле калбарып турарын демдеглээн. Амгы үеде социал дешилгениң идеалларының тиилелгезинге чедери-биле бүрүңгаарлаар орукту чер-ле болганда дилеп турар аарган. Аңаа холбаштыр тургустунуп келир айтырыгларга шын харыны үүле марксизм-ленинизмге үндезилээш тып болуруп Гавана чөвүлел хуралының Декларациязында айытканы дыка шын боон турар.

Хөй чылдарның дургузунда империалистиг пропаганда коммунистерни нүүдүлеп, оларның сорулгаларының дугайында массаларга хажыдышкыныг бодалдарны догээрин, оларны кажар-оптуг сүлээчилер ыылдыр көргүзүрин орадажып келген. Ынчаарга Латин Американың коммунистиг партияларының конференциязының документилериндеи болгаш база делегейиң коммунистиг шимчээшкининиң өске-даа документилериндеи илеэ-биле көстүп турарындан алырга, харын-на коммунистер кижилериң болгаш улустарының хосталгазының эң-не туруштуг болгаш эң-не чайгылыг чок камгалакчылары, интилелдиң өөртүг тургузуу дээш демиселчилер, дүрген болгаш бүгү талалыг дешилгениң талалакчылары болуп турарлар-дыр. Харын-на коммунистер тайбыңны быжыглаары болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдери дээш, янзы-бүрү социал тургузуулуг күрүнелериңиң аразынга харыдзааларны тайбың кожа-хелбээ догуиаарының принциптериңе үндезилеп тургузары дээш туржуп турарлар. Ол принциптерни эң-не баштай пролетар революциязының бештыңчызы, болгаш Совет күрүнеиниң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленин харын-на саналдап үндезилээн болгай.

Коммунистер чаагай лозуңнарны үүле чарлап турар чүве эвес болгай. Олар болза боттарының үзел-бодалдарының эрге-ажыы дээш, бодунуң аңгызының болгаш бодунуң улузунуң эрге-ажыының херээ дээш, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эрге-ажыы дээш могаг-шылаг чокка, бергедерден кортпайн, боттарының амы-тынын-даа харамнаамайн демисежип турар кижилер болур.

Латин Американың компартияларының демиселиниң төөгү бижилгелери ёзулуг револючу маадырлыг чоруку-биле бүргеттинген. Боттарының чүртүүрүнүң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, ажылчы чоннарны молчүгделден хостаары дээш эрес-маадырлыг демисежип турар ол диптиң бүгү коммунистери-биле бистиң партиявыстың ажы-дуңмалышкы эп-сеткил каттыштырылгазын, Чилиниң, Бразилияның, Парагвайның, Уругвайның болгаш өске-даа чүртүүрүнүң кара-бажыңнарында чыдар бүгү латин-америк револючулар-биле, хамыктың мурнунда фашистиг өлүрүкчүлериң хорудалында чыдар бистиң эргим өөнүүвүс Луис Кораалан-биле эп-сеткил каттыштырылгазын бо индирден илергейлээрин күзеп тур мен. Бистер, ацгы талазы-биле, үзел талазы-биле бистиң миллион-миллион акы-дуңмаларывыс-биле бир дөмей, сээн-биле бис, эш Лучо! Чилиниң улузу бодунга хосталганы эгидип алыр!

Эштер! Бистиң үевисте, Латин Америкада ам болуп турар улуг социал өскүлгелериниң чорудулгазы болза эрткен үениң кажангызындан-даа артыы-биле бүгү делегейниң хемчээлинге чаңгыс аай болуп хөлбажы берген револючу-хосталгалыг болгаш демократтыг шимчээшкининиң тудуш кезээ кылдыр каттыжып турар.

Куба болза бот-бодунга холбаалыг ол чоруктуң эң-не чайыынанчак чижектериниң болгаш бузуредилгелериниң бирээзи болуп турар-дыр. Шынап-ла, силериң чүртүүнүр — күрүнелериңиң социалистиг дем каттыштырылгазының идеп-кейлиг киржикчизи, ол болза делегей херектериңе бистиң ниити шугумувусту кады ажылдап кылырына болгаш боттандыларына улуг салыышкының киирип турар. Латин-америка күрүнелериңиң болур Куба Республика болза, дип талазы-биле бодунуң кожалары-биле экономиктиг хамаарышпас чоруку камгалаары болгаш ниити дешилге дээш демиселге кады ажылдажылганы боттандырып турар. Куба болза национал-хосталгалыг шимчээшкинге боттуу-биле киржип турар. Кааа-даа каттышпаан күрүнелериң аразында ооң ат-алдары бедик.

Ол чорук болза чер бөмбүрээзиниң янзы-бүрү булуңнарында болгаш ниитилел амыдыралының янзы-бүрү талаларында амгы үеде болгулап турар социал-политиктиг чорудулгаларның бот-боттарының кайы хире холбажып турарының, делегейниң револючу чорудулгазының тургуспушаан, оларның кайы хире болуп каттыжып турарының чайыынанчак көргүзүү боп турар-дыр.

Куба хамааржыр үүлдер Совет Эвилелиңе-даа, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чүртүүрүнүң бодувусту амгы үениң өөдүр улуг револючу шимчээшкининиң отрядтарының бирээзи кылдыр чоргаарал-биле медерен билип турар бис. Бис болза ацы-дуңма социалистиг чүртүүр-биле чаңгыс чыскаалда боттарының келир үеэзин бүзүреллиг турчаан турар улустарының өг-бүлезинде кады чоруп орар бис. Бистиң-биле кожа, коммунизмче орукту-ан бистиң ниити кылажыыска силериң чүртүүрүнүң маадырлыг улузу, бистиң шынчы өөнүктөривис — Кубаның ажылчы чоннары, ажылчыннары, тараачыннары, коммунистери кады чоруп орарын медерен билири биске өөрүшкүлүг-дүр.

Планнан турар бүгү үүлдериңерни күүседирин, бодунарының социалистиг Төрээн чүртүүрүнүң чечеглелишкинин өөдүп алырындарны бүгү сеткилиис-биле силерге күзеп-тур бис, эргим өөнүктөр, Эш-хуузунуң болгаш ацы-дуңмалышкы ескүнүң ханы бодалы-биле, бис чаңгыс эптиг бис деп бодал-биле силериң съездиңериң индирилген дараазында дозуңнарны салып тур мен:

Кубаның Коммунистиг партиязы дилгерээн!

Совет-куба найырал быжыглыг турзун!

Тайбың делгерээн!

Коммунизм делгерээн!

**(Эш М. А. Сусловтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш, адыш часкаашкыннары-биле удаа-дараа үзе кирип турган).**

Съездиниң киржикчилериңе М. А. Сусловтуң ооң ыңай чугаалааны:

Хүндүлүг эштер!

Бистиң партиявыстың ТК-зының Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң даалгазын улуг сеткил ханыышкыны-биле күүседип, силериң съездиңерге ооң чагаазын дамчыдып берин көрейн.

М. А. Суслов эш Л. И. Брежневтиң чагаазын номчуп дыңнаткан, ону съездиниң делегатары болгаш аалчылары диңмиттиг, үр адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Л. И. Брежнев "Совет-куба декларацияга ат салганнар болгай. Ол болза бистиң партияларывыстың болгаш күрүнелериниң кады ажылдажылгазының байлак дуржулгазын ниитилештирип тиилээн болгаш ацы-дуңмалышкы ийи удуртун бүзүлбас найыралын камнаарынга, быжыглаарынга, ону чаа бедик-че көдүреринге кайызының-даа шинтирлиин илергейлээн. Ынчангаш бис болза ол документтиниң идеяларының амыдыралга чайгылыг чокка боттанып турарын улуг сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис.

Кубага берге турган бүгү хүннерде ооң-биле кады боон турганывыска совет кижилер, бистер чоргаарланып турар бис. Бистиң кады ажылдажылгавыстың үре-түүнелдери биллиин илеревейн турар амыдыралдың чаңгыс-даа ыыдыг талазы чок болуп турарын, совет кижилер болгаш кубалар чаңгыс дылга — найыралдың, интернационализмниң, коммунистиг ацы-дуңмалышкы чорукту-ун дыльнга чугаалажып турарын медерен билири өөрүшкүлүг-дүр.

Бо хүннерде болгаш айларда бистиң бүгү улуг чүртүвүс Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чоокшулап орар XXV съездизиниң бүдүүзүнде чүртүүн турар. Бистиң улус ажыл-агыйвыстың күш-ажылы коллектив бүрүзү, күш-ажылчы кижи бүрүзү, өртемчин болгаш культураның ажылдакчылары съездиниң бүдүрүлге онзалдаларын улегерлиг күүседип, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн бедидип, бүдүрүлгенин бүгү-ле курлавырларын болгаш арталарын эп-не долузу-биле ажыглап турган уткуурун орааладжып турар. Келир беш чылда коммунистиг тургузуушкунуң улам кайгамчык улуг сорулгаларын шинтирлээр ужурлуг бис, ону шинтирлээр-даа бис деп медерел-биле съездиниң уткып турар бис.

Ынчангаш, бистиң коммунизмче тура дүшпес бурунгаар шимчээшкинивистиң чаа сорулгаларын шинтирлээринче кирип тура, бодувусту амгы үениң өөдүр улуг револючу шимчээшкининиң отрядтарының бирээзи кылдыр чоргаарал-биле медерен билип турар бис. Бис болза ацы-дуңма социалистиг чүртүүр-биле чаңгыс чыскаалда боттарының келир үеэзин бүзүреллиг турчаан турар улустарының өг-бүлезинде кады чоруп орар бис. Бистиң-биле кожа, коммунизмче орукту-ан бистиң ниити кылажыыска силериң чүртүүрүнүң маадырлыг улузу, бистиң шынчы өөнүктөривис — Кубаның ажылчы чоннары, ажылчыннары, тараачыннары, коммунистери кады чоруп орарын медерен билири биске өөрүшкүлүг-дүр.

Планнан турар бүгү үүлдериңерни күүседирин, бодунарының социалистиг Төрээн чүртүүрүнүң чечеглелишкинин өөдүп алырындарны бүгү сеткилиис-биле силерге күзеп-тур бис, эргим өөнүктөр, Эш-хуузунуң болгаш ацы-дуңмалышкы ескүнүң ханы бодалы-биле, бис чаңгыс эптиг бис деп бодал-биле силериң съездиңериң индирилген дараазында дозуңнарны салып тур мен:

Кубаның Коммунистиг партиязы дилгерээн!

Совет-куба найырал быжыглыг турзун!

Тайбың делгерээн!

Коммунизм делгерээн!

**(Эш М. А. Сусловтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш, адыш часкаашкыннары-биле удаа-дараа үзе кирип турган).**

Съездиниң киржикчилериңе М. А. Сусловтуң ооң ыңай чугаалааны:

Хүндүлүг эштер!

Бистиң партиявыстың ТК-зының Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң даалгазын улуг сеткил ханыышкыны-биле күүседип, силериң съездиңерге ооң чагаазын дамчыдып берин көрейн.

М. А. Суслов эш Л. И. Брежневтиң чагаазын номчуп дыңнаткан, ону съездиниң делегатары болгаш аалчылары диңмиттиг, үр адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Специалистиң бодалы

## ЧЕРНИ ХУМАГАЛААР

СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даалгазын ёзугаар апрель болгаш август айларда Чөөн-Хемчик районга чораан бис. Ол районнуң хөрзүүнүүн байдалын, ылаңгыя хөрзүү үрелиишкиниге таварышкан черлерни канчаар ажыглап турарын өөренип көөрү, үрелген хөрзүүнү экижидериниң аргаларын тывары бистиң соонда турган.

«Хөрзүнүүн сугдан болгаш хаттан үрелиишкинин камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың мартта үйдүрген докааалының ук районда сула күүсеттинип турарын комиссия бүгү байдалды өөренип көргешиниң соонда демдеглээн.

1955 чылда кур болгаш курукка черлерни шингээдип эгелээннен бээр районнуң тарылга шөлү 18 муң гектар турганындан 64 муң гектар четкен азы 46 муң гектар чаа чер ындартынган. Ол черден агротехника бөдүүн турда безин чүгээр дүжүтү ап, тараадың ниити чыылдазын 30 муң тойна чедирип турган. А 1974 чылда район бир гектарга онааштыр 3,2 центнер дүжүт ажаап алган азы тарааның ниити чыылдазы 10,6 муң тонна болган. Ындыг болганда, тараа бүдүрүлгези мында сөөлгү чылдарда кончуг кызыырылган, күрүнеге садары эвээжээн-дир.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң хөдээ ажыл-агый эргелериниң кол агроному А. Н. Петровтуң чугаазы-биле адырга, районнуң тарылга шөлүүн 16 хуузу азы чеди тарылга эвлечештирилгези, ооң иштинде «Искра» колхозта 867 гектар, «Лениң аттыг колхозта 913 гектар, «Октябрь 30 чылы» колхозта 1871 гектар, «Чыраа-Бажы» совхозта 1779 гектар чер шуут үрелген. Ындыг янзы-бүрү тарылга шөлүүн хезин бүдүрүлге эргилдезиндек үштүүн, ол-ла үеде районнуң план органнары тарылга шөлүн улгаттырып турар чорук (1971 чылда — 41808, 1972 чылда — 43019 га, 1975 чылда—46441 га) ажыл-агыйларны тарылга эвлечештирилгезин үрээриче, черни чылдын-на дыштандырбазынча албадап турар. Ооң түүнелинде тарылга шөлдери чашпан, сигенге үгледип, өске тараалар-биле бокталып келген. Ындыг черлер Дагыр-Шемиде, Хылдыг-Үзүкте, Бора-Булакта, Дүвүреде, Сесегеде болгаш ооң-даа өске ховуларда хөй.

1965—1967 чылларда ажыл-агыйларның чер тургузуун шинчилеп турар үеде хөрзүүнүң үрелиишкинин херекке албаан турган, ынчангаш ооң түүнелин соонда эде кылыр ужурга геварышкан Чижээлээрге, хаттан үрелген 34985 гектар черге культураларны дилиндектей тарыры көрдүүрген, Ооң ыңай хөрзүүнүүн үрелиишкинин болдурбас агротехниканы ажыглаары, хөй чылдыг сигенни тарыры база көрдүүргеи.

Хөрзүн үрелиишкинин болдурбас талазы-биле хемчеглер Чөөн-Хемчик районда сөөлгү үеде алдынып турар. Ынчалза-даа чамдык тускай техниканың чедишпес чоруу азы оларның артык кезектериниң тывылбазы үк ажылга шаптыгы таварыштырып келген. А «Алдан-Маадыр» совхоз хөрзүн үрелиишкинин болдурбас техниказы бар-даа болза, ону херек кыырында ажыглап көрбээн. Амгы үеде олдаа, өске-даа ажыл-агыйларда ындыг техниканы үнелевес харын-даа үргедип турарының барымдаалары бар. Бүгү районда хөрзүн үрелиишкинин болдурбазынга ажыглаар 5 каток, 38 сеялкалар, 13 лушильник турда, сөөлгү беш чылда чаңгыс-даа техника келбээн.

Районда тарылга эвлечештирилгези кончуг оожум шиңгээттинип турар. Кайы-даа ажыл-агыйда тарылга эвлечештирилгезиниң шөлдериниң демдеглел дептерлери чогуур нетелдезиниге чедир долдуртунмаан. Часкы чер андырылгазының хемчээли чылдың-на көвүдеп орар. Бо чылын безин 47 муң гектар чериниң 21 муну чазын эңдартынган. Ылангыя суггат чок черге часкы андырылганы болдурбазы азы ону кончуг эвээжедири чугуза.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктан болгаш чайгы чер аңдарылгазының планының күүсеттинмээнинден 1974 чылда 3996 гектар тарылга шөлүүн ажыглаттынмааны ол районнуң байдалынга канчап-даа таарышпас. Чүге дээрге, ындыг ажык шөлдүн чемиштиг хөрзүүнүн хат-даа, суг-даа артырбас болгай. Районда курукка 1316 гектар, ооң иштинде 1238 гектар суггаттыг черниң ам-даа ажыглаага кирбээнин эдеп. А чамдык тарылга шөлдери шуут кагдынган болуп турар. Ындыг черлер «Искра» колхозтуң Кызыл-Хавакта, Чыраа-Бажының Ак-Хаяда хөй. Бо бүгү четпестер Чер хоойлузунуң үндезиннериниң сагыттынмайн турарының хереези-дир.

Чер хоойлузунуң үндезиннерин районда үреп турарының өске-даа чижектери бар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары дүжүткүр хөрзүнүүг черлерге түдүг тударын, чөпшээрежип турар. Ленин аттыг колхозтуң, «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарның суггаттыг шөлдерин таварыр үлүг күштүг электри шугумун шейген. Ам аңаа тракторбиле чаашкынадын суггарар тәржүк, хат-чаъс үезинде механизаторларның ажылдаарынга безин айыылдыг. Партияның XXII съездизи аттыг совхозтуң девискээринде өске организацияларның тудуг тудуп турары, «Искра» колхозтуң шөлдериндe ыяш ажылагый чериниң чөпшээрел чокка ыяш өстүрүп турары база шын эвес. Ынчангаш колхозтуң алаан улуг шөлү тарылга эвлечештирилгезинге кирбейн турар.

Районнуң дөрт ажыл-агыйларында суггарылга системазы бар. Ындыг турбуже ол ажыл-агыйларда болгаш районнуң тускай эртемнит-лериндe ооң проектизи-даа, аная шыйыыдаа чок. Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажылагый министерствозу (кылдырткан эзи), Росгипроводхоз (шинчилел кылган чер) Чөөн-Хемчикчилерде проект чүге чогунуң дугайында айтырыгга амдыгаа чедир орта хөрзүн бербээн. А ындыг документ чокта ажылдаары берге.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң черни ажыглаар талазы-биле күрүне контролунуң дугайында айтыышкынын ёзугаар ажыл-агыйларның агрономнары черни камгалаарының болгаш ажылаарының талазы-биле хөй-ниити инспекторлары болур ужурлуг. Бир эвес районнуң агрономнары ол эргеин чөп ажыглап, хынаалданы чорудуп, бүгү хемчеглерни ап турган болза, хөрзүннүң хаттан, сугдан үрелир чоруу эвээжээн, бо талазы-биле ажыл эдээн чогумчалыг турар ийик.

**В. НАЗЫН-ООЛ.**

**Тываның Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы.**

# ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

## НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

**ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазаның Премьер-министри Ф. Кастро СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Сусловбиле аңаа ужурашкан.**

**Л. И. Брежнев биле Ф. Кастроның 1974 чылда Гаванага ат салганы Совет-куба декларацияны ёзугаар Совет Эвилели биле Кубаның аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганың болгаш ацы-дуңма найыралдың чедиишкиннит хөгжүп турарынга сеткил ханыышкынны беседа үезинде илереткен.**

**М. А. Суслов СЭКП-ниң XXV съездизинге белгелдиң дугайын, совет коммунистериң, совет улустуң амгы үеде шинтирлеп турар сорулгаларының дугайын Ф. Кастрога дыңнаткан.**

**Ол ышкаш делегей амыдыралының эң чүгүл айтырыгларын база көрген.**

**Чүректиг ханызындан, найыралдыг байдалга эрткен беседага совет таладан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүүнүң кандидат Г. В. Романов биле СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев олар олурушканнар.**

**ГАВАНА. Революция музейи. Ында делгээн үүлдер Төрээн чүртүүн хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш куба улустуң маадырлыг демиселиниң дугайында төөгүн турар.**

**ЧТК—СЭТА-ның фотозу.**

## АНГОЛАНЫҢ УЛУЗУ ТИИЛЭЭР

**НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Анголаны хостазары дээш улусчу шимчээшкининиң (МПЛА) төлээлекчизи Элизиу Дифигорейду КНО-нуң Нью-Йоркта штаб-квартиразынга болган парладга конференциязынга чүве чугаалааш, ангола улустуң иштики хереклериңе империализмниң болгаш неоколониализмниң хүштериниң ажыгбиле холгаарлап турарын шинтирлеп-биле шугумчүлээн.**

**ТРЭ-ниң хоралакчы ажылчорудулгазын АКШ-тың конгрезинге болгаш парладгазынга сөөлгү үеде сойгалап илереткен чорук Анголаның хереклериңе Каттышкан Штаттарның Тея разведка эргелелиниң холгаарлап турарының дугайын хөлеш чок херечилеп турар деп, МПЛА-ның төлээлекчизи демдеглээн. Ындыг холгаарлаашкынны бис шинтирлиг буруу шаап турар бис.**

**Ангола улустуң дегкимчезин албайн турар ФНЛА-ның болгаш УНИТА-ның үймээнчилерин шериг талаан-биле белеткээриңе болгаш өөредириңе КУР киржип турарын МПЛА-ның төлээлекчизи айтырыгларга харылавышаан, бадыткаан. МПЛА-ның отрядтарының эжелеп алганы, ыдат хевириниң боо-чепсээн чоокта чаа Луандага болган делгелгеге делгеп көргүскен дээрзин ол база-ла сагындырып чугаалаан.**

**АКШ-ның Мурнуу Африка республиканың болгаш ФНЛА-да база УНИТА-да чалчаларының эвилели Африканың мурнуу чүгүнге шынгыы айылды тургузуп турар деп, МПЛА-ның төлээлекчизи айыткан. Ниитизи-биле Анголаның девискээринде Мурнуу Африка республикадан келген дөрт мүн интернеционалистер туруп турар, ооң эңгыда Анголаның мурнуу чүгүнде Намибия-биле кызыгаарда 2,5 муң кижи мөөңнеттингенин демдеглээн.**

## ИНДИЯНЫҢ ЧАЗААНДА ӨСКЕРЛИИШКИН

**ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Премьер-Министри Индира Ганди республиканың төп чазааның чамдык эде организасташкынын кылган. Ооң мурнунда портфель чок министриниң хүлээдезин күүседип турган Бансл Лалды камгалал министриңе томуйлаан. Камгалал үлетпүрүүнүң күрүне министриниң хостуг турган албан-хүлээлгезин алган. Ооң орнунга мурнунда нефть-химия үлетпүрүүнүң күрүне министри турган В. Н. Гадгилди томуйлаан.**

**Чаа министрлерниң даңгыраан декабрь 25-те алыр.**

Тайылбыр булуңу

## ЛИВАН РЕСПУБЛИКА

Ливан Республика — Чер ортузу далайның чөөн эрактериндe тургустунган улуг эвес араб күрүне. Соңгу үүктен мурнуу чүүче узун дурту 200 километр ажыг, чөөн үүклеп барын талаже доора дурту—60 километр хире. Ливан Республиканың девискээри — 10,4 муң дөрбелчин километр, чүрттакчы чону — 3 миллион хире кижи.

Чүртта араб чөн-биле кады 200 муң ажыг армяннар, а ол ышкаш түркпер, курдтар, ассирийжилер, еврейлер, европейжилер болгаш өскелер-даа чүрттап турар. Ливанның девискээринде 300 муң ажыг палестиннер туруп турар, олар ливан хамзаты эргеин чок болуп турарлар.

Ливан — буржуаз парламентилиг аурт, күрүнениң баштыңы — президент, 1943 чылда чедип алдынган дугуржулга ёзугаар янзы-бүрү шажын-чүдүлгелиг общиналар төлээлекчилериниң аразынга национал керээ чардынган. Ол керээни ёзугаар оларга, Ливанның президентизи чүгле христиании-маронит кижи, парламентинин даргазы — мусульманин-шиит болгаш премьер-министри — мусульманин-суннит кижилер боон болур ужурлуг. Парламентиже соңгулдалар үезинде-даа, а ол ышкаш күрүне адван-дужаалыга кижилерни соңгуурда-даа ол принципти барымдаалаар.

Эвилелиг парламент соңгулдалары 1976 чылдың чазынында, а президент соңгулдазы — 1976 чылдың күзүнүүде болур.

Көдээ ажыл-агыйда чүрттакчы чоннуң 30 хуузу ажыллап турар. Күрүне сектору улуг эвес рольду ойнап турар. Хөгжүп турар чүрттарның хөй нуруузунда ышкаш, Ливан чаңгыс талалыг болгаш сула хөгжүделиг үлетпүрүг база көдээ ажыл-агыйлыг болуп турар. Ынчалзажок ачы-дуза чедирилгези болгаш садыг дыка хогжээн. Ол ышкаш туризм болгаш ооң-биле холбашкан ачы-дуза чедирилгези база хогжээн болуп турар.

Ливанда элээн каш муң бүдүрүлгелер бар, олар үүрмек быдаргай байдалдыг болуп турар. Кол адырларга ашчем, гудуг материалдар, пестаавы, металл болгаш нефть болбаазырадыр үлетпүр хамаржыр.

Ливан бижиг биличиниң деңгелиниң талазы-биле (80 хуу хире) өске араб чүрттардан ылгалып турар. Ынчалзажок школаларның 20 хире хуузу даштыкыныы болуп турар. Ливанда 4 университет бар. Оларның үүле чаңгызы национал дээди өөредилге черн болуп турар. Эң улуг дээди өөредилге черн — америк университет.

Ливан—Чоокку Чөөн үүктүн информация талазы-биле төөгү болуп турар. Ында 100 ажыг солунар болгаш журналдар үнүп турар.

Партияларның хөй хезин (Ливанның Компартиязыдан болгаш демократтыг социалистиг партиязыдан өске) белүглежиишкиннер болуп турар. Оларның саны 50 ажып турар.

Барын үзелиг Катаиб партия дашкы чамдык күштерге күүдүп алгаш, чүртта удурланыышкынның Палестин шимчээшкинин дургулаймда деткээн. Чүрттүн янзы-бүрү районнарынга үр тулеуушкуннарның түүнелинде 1975 чылдың апрель, июнь, а ооң соонда сентябрь, октябрь айларда элээн каш муң-мун кижилер олурткен, он-он муң кижилер балыглаткан.

Ам политиктиг реформа дугайында айтырыг чүртта хүүнүң айтырыы болу берген. Эрге-чагырганың структуразын чартырының эргежок чугазын ам бүгү-ле политиктиг партиялар болгаш организациялар деткип турар.

**В. МАТУЗОВ.**

# МАЙНЫҢ ЧЕЧЭЭ

*(Кыска тоожу)*

Гвардейжи хайгыылчылар Чооду Баазаң биле Салчак Семис-оолга командир чаа дужаал берген. Н суурнуң кедээзи-биле эрткен чиг тулааны кежер орукту тывар, ооң-биле бүгү полктуң Дубю хоорайже эртер оруун кызырар деп даалга мындыг. Н суур ам-даа дайзынның холунда турган.

— Ис базып көрбээн черинер-дир. Ханыг, каралыг дайзынның оңгузунче бар чыдар улус кичээнип чоруңар, тывынгыр, сагыңгыр болуңар. Чүреккир хөделип, херекти арыг кылырын оралдажыңар—деп, командир немей чагаан.

Февральдың ортан үеэзи. Шынаа пер Агаарның баажылыы дегет. Бирде өл хар, бирде суггур чаъс-даа кудуп кээр. Кыш бе дээрге кыш, чай бе дээрге чай-даа эвес. Өл-шыгы азжок. Кежээ дүргени коитуг хөмүрлүп чоруп орган.

Ийи дайынчы канчап-чоопдаа чорааш суурга эртежик чедер, орук билир кижи тывар деп сүмелешкеш, далажыпканнар.

Суур мыяда келген. Каа-Хем чурттуг болгаш Семис-оолдуң орустаары эки. Ынчангаш ол арай мурнаа чоруп орган. Хаак-биле аргып каан вогза кажаазының кыйыы-биле кедей аарак бурунгаарлап органнар. Кыдыкы бажыңның мырыңай ханазынга келгеш, олура дужуп, дыңнаалаарга, ырак эвес бир бажың даштында өскелиг эр үннер шулурашкан. Эдер-хааржак-бе, азы херээжен үн бе, ыры-даа дыңналган.

Ижеэнинче дезин ырбаалаан араатанның ханыг изи каракка чаржынчыг көзүлген, бажыңнарның хөй кезии эзи, чемдик-бузук, чамдыктарын орттединкей, чалбыыштар ындамында кызаңайып, кара ыш суур кырыы шыва ап турган.

Хепертен хайгыылчыларның ажыттаалыг турган бажыңының эжин дагжай берзе-ле, ак баштыг, арган кадай кижи үнүп орган. Ол дайынчыларны көрүп кааш, серт кыннып, корга берген. Немецтер деп бодажыкле, дегийт-ле эжик тудазындан сегирип ап чыткан. Ыя аразында Семис-оол оожум алтыра каапкан:

— Мама! Свон!

Кадай эжиин ажа тыртып алган хирезинде, ыңайда-бээрде чок тура дүшкен.

— Мама!— деп, Семис-оол демгизиндеп ырай аяр кыйгырган. — Корлаңар! Бээр чоокшулаа келиңерем. Дузалап көрүңер!

Серемчалел дайын үезиниң хажыдып болбаан хоойлузу дээрзин кым-даа билир. Ынчаныже кадыг-берге бо шахта «авай» деп сөстүң күштүүн, дээштинги дайынчылар маңаа көрген. Сестү адаан-даа, дыңнаан-даа ийи кижиниң сеткилхөңү карак чивеш кадында дүжү берген! Кайгамчык-ла сөс!

Кадай аскак будунга-даа чалынмайн, дораан-на эжик-дөр шаа черге кээп тура дүшкен. Шозу хирелиг, хапыгыр карактарының сезиктин аажок, дайынчыларны өскелексеп, ойта дүжер сагыштыг кынны берген.

Семис-оол херээнин ужуруп чугаалай хаапкан.

Кадай чоказда чыкпак сыын кудуйтуп, ол-бо харагылаш, айтыр салаазын аксынга доора тудуп, сымыраны аарак оваарткан:

— Болгааныңар! Суурда немецтер... Орукту билир мен. Бо назы бараже болазда баспаан черим чок, ынчалза-даа будум багай, чөгенчиимин көрүңер даан. Алыр-адыр, маңаңар, уруумну эккээйн — дээш арып шүүлгениндан хозап калган хөвениг хөректээжин хөлбеш кылдыр эргиле дүшкеш, бажыңынче уттаап.

Каранғы ийир дүжүп орган. Баазаң шыпаа чер чурттуг болгаш улуг-делгем украин черниң бо булуңун көрүп орарга, бодуңуң черинге аажок дөмей болган. Херектиң чогун эгелээнин мырыңай чаа дыңнаны «авай» деп эриг хөөнүг эргим сестүң салдары ооң сагыжын улам чырыткылапкан.

Удаткан чок бажыңның эжин аяар ажыттына берген. Арган куу шырайлыг, ынчаныже боткуру шорту уруг кеденгирлей аарак үнүп келгеш, саадавайн-даа хайгыылчыларже халаан. Уруг үнү кылза чогуурун аваазындан билип апканы ол ыйнаан, дайынчыларны соонче имней каапкаш, чыраа кажаа ужунда сырый хаактар аразынче бурт дээн. Хадыг колдай үнген арыгже ханыпан, суурдан эдээн ырай бергеннер.

— Мисин Зоя дээр. Силер казахтар боор силер аа?—деп, уруг тыныжын ажыдып, бир хаах дөзүнге олура дүшкеш, айтырган.

— Чок, тывалар бис, дуңмам. Казахтарны база эки билар бис. Кызылдар бис—деп, Семис-оол бүзүредип харылаан.

— Немец офицерлер кайы бажыңда турарыл, Зоя?—деп, Баазаң эжин дамчыштыр хелемчиледип айтырган.

— Төп кудумчуда-ла болгай. Көскү черге барып, дөгерезин айтып бээр мен, чуруп ап-даа болур силер. Бөгүн арагалап турлар. Өлүрүн билип каан эзирик маңыстар кудумчуга көзүлген-ле кижини боолап, бажыңдарны орттедип, үрен туруп берди. Дерзин дайзынны сывырынар, чок кылыңар-ла!— деп, Зоя хайныкан киленден сөөлгү сөстерин диштерин азырнып каш, шыылааш үн-биле өөгүлээн.

Баазаңга, орустап сөс кожуп шыдавас кижиге безин, уруттуң чугаазы какысы билдине берген, ынчалза-даа хыныр болуру-биле эжинге очулдуртуп алгаш, чугаалаан:

— Кай баарыл олар. Кижи эъдинге өөкпээн гитлержи тулуптарга даарта хээп, изиг коргулчуудан таптыг хойлаздыпкай бис аан. Пактай берген-пер ышкажыл. Ынчаарга ам «дыл» тудуп аары чайлыг херек-тир. Хары угда ийи хойгун деп чүве ол эвес-ирги!

Семис-оол боду немей каан, Зояга дорт очулдуруп бергеш, «ийи хойгун» дугайын ыытавайн, эжинче кылчаш кылынгаш, чемелей тыртып каан:

— «Улуг аас этпес» деп, улус кижээ чагыыр боор чүве ийин, аал. Уттупкан кижи боор сен бе? «Ийи хойгун» деп чорааш, кодан хой саналдыр колдукташ, куруг дүшкен хайыракан дег, таска олурзунза канчаар сен.

— Чок-чок. Кайын хоомай кылыр мен аан, эжим. Эжиңни хөмзелевейн көрем. Мен баравайн. Чүстүг сиген сый баспайн чоруй кылып көрейн—деп, Баазаң шуут-ла аашкыган

— «Дүрген—дүүмей, оожум —даамай» деп улустуң чугаазын сактып ор сен бе?—дээш, Семис-оол улуг тыныгаан.—Байдалды быжырымчалыг деп үзе шиитканивис соонда чүгле ынчан «дыл» тударынче семеп болур бис.

Оожум хат хадыр келген. Борай булут чоорту арлып эгелээн. Хар чаай каапкан болгаш, карангы дүжүп-даа келзе, кол кудумчуның бажыңнары ырактан-на көскүзү аажок. Өрттенген бажыңнарның чалбыыжы өйүнде хатка киткеп, кайыын бээр чырын турган. Зоя хайгыылчыларга немец офицерлерниң турар бажыын, оон таныыл гуруштарын, суурның хайгаарал суургазын, шына ыттарлыг полицейжилерни, офицерлер бажыңы-биле оларның ыяк харылзаалын, бирден бараа чокка айтып берген. Дүне аза бербези-биле оруктун, кудумчунуң уг-шиин, хериң, кажаныың хевир бүдүжүн, ыттарлыг бажыңларны карак-биле шээжилей көрүп алганнар. Семис-оол эжиниң эдээн хүрээлей тырткаш, карман лампазы-биле бичин блокнодун чырыдын алган, ол бүгүнү таамнап чураан орган.

— Че, дыка суйбанмайн көрем, аал. Уруг кавайлаан кадайлар деп, саалап орup берди — деп, Баазаң далаш чаңы-биле эжин чемелээн.

— Далашкан күске сүтке дүжер—деп, эжи база-ла үлегер дөмак-биле харылаан.

Ынчалзаа, орустап сөс кожуп шыдавас кижиге безин, уруттуң чугаазы какысы билдине берген, ынчалза-даа хыныр болуру-биле эжинге очулдуртуп алгаш, чугаалаан:

— Кай баарыл олар. Кижи эъдинге өөкпээн гитлержи тулуптарга даарта хээп, изиг коргулчуудан таптыг хойлаздыпкай бис аан. Пактай берген-пер ышкажыл. Ынчаарга ам «дыл» тудуп аары чайлыг херек-тир. Хары угда ийи хойгун деп чүве ол эвес-ирги!

Семис-оол боду немей каан, Зояга дорт очулдуруп бергеш, «ийи хойгун» дугайын ыытавайн, эжинче кылчаш кылынгаш, чемелей тыртып каан:

— «Улуг аас этпес» деп, улус кижээ чагыыр боор чүве ийин, аал. Уттупкан кижи боор сен бе? «Ийи хойгун» деп чорааш, кодан хой саналдыр колдукташ, куруг дүшкен хайыракан дег, таска олурзунза канчаар сен.

— Чок-чок. Кайын хоомай кылыр мен аан, эжим. Эжиңни хөмзелевейн көрем. Мен баравайн. Чүстүг сиген сый баспайн чоруй кылып көрейн—деп, Баазаң шуут-ла аашкыган

— «Дүрген—дүүмей, оожум —даамай» деп улустуң чугаазын сактып ор сен бе?—дээш, Семис-оол улуг тыныгаан.—Байдалды быжырымчалыг деп үзе шиитканивис соонда чүгле ынчан «дыл» тударынче семеп болур бис.

Оожум хат хадыр келген. Борай булут чоорту арлып эгелээн. Хар чаай каапкан болгаш, карангы дүжүп-даа келзе, кол кудумчуның бажыңнары ырактан-на көскүзү аажок. Өрттенген бажыңнарның чалбыыжы өйүнде хатка киткеп, кайыын бээр чырын турган. Зоя хайгыылчыларга немец офицерлерниң турар бажыын, оон таныыл гуруштарын, суурның хайгаарал суургазын, ыттарлыг полицейжилерни, офицерлер бажыңы-биле оларның ыяк харылзаалын, бирден бараа чокка айтып берген. Дүне аза бербези-биле оруктун, кудумчунуң уг-шиин, хериң, кажаныың хевир бүдүжүн, ыттарлыг бажыңларны карак-биле шээжилей көрүп алганнар. Семис-оол эжиниң эдээн хүрээлей тырткаш, карман лампазы-биле бичин блокнодун чырыдын алган, ол бүгүнү таамнап чураан орган.

— Че, дыка суйбанмайн көрем, аал. Уруг кавайлаан кадайлар деп, саалап орup берди — деп, Баазаң далаш чаңы-биле эжин чемелээн.

— Далашкан күске сүтке дүжер—деп, эжи база-ла үлегер дөмак-биле харылаан.

Ынчалзаа, орустап сөс кожуп шыдавас кижиге безин, уруттуң чугаазы какысы билдине берген, ынчалза-даа хыныр болуру-биле эжинге очулдуртуп алгаш, чугаалаан:

— Кай баарыл олар. Кижи эъдинге өөкпээн гитлержи тулуптарга даарта хээп, изиг коргулчуудан таптыг хойлаздыпкай бис аан. Пактай берген-пер ышкажыл. Ынчаарга ам «дыл» тудуп аары чайлыг херек-тир. Хары угда ийи хойгун деп чүве ол эвес-ирги!

Семис-оол боду немей каан, Зояга дорт очулдуруп бергеш, «ийи хойгун» дугайын ыытавайн, эжинче кылчаш кылынгаш, чемелей тыртып каан:

— «Улуг аас этпес» деп, улус кижээ чагыыр боор чүве ийин, аал. Уттупкан кижи боор сен бе? «Ийи хойгун» деп чорааш, кодан хой саналдыр колдукташ, куруг дүшкен хайыракан дег, таска олурзунза канчаар сен.

— Чок-чок. Кайын хоомай кылыр мен аан, эжим. Эжиңни хөмзелевейн көрем. Мен баравайн. Чүстүг сиген сый баспайн чоруй кылып көрейн—деп, Баазаң шуут-ла аашкыган

— «Дүрген—дүүмей, оожум —даамай» деп улустуң чугаазын сактып ор сен бе?—дээш, Семис-оол улуг тыныгаан.—Байдалды быжырымчалыг деп үзе шиитканивис соонда чүгле ынчан «дыл» тударынче семеп болур бис.

— Бо-даа, дөө-даа ийи суурнуң хосталыр салым-хуузу ам бистиң хөлувуста деп бил—дээш, Семис-оол шинелинниң хоюн үженни-үженин, блокнодун гимнастерказының карманынга так өөктеп алган.

Даарта ужуражыр боор дугурушкаш, Зояны бажыңынга чедир үдеп каапнар. Дүнекинин ийи шах ажып чорда, офицерлер бажыңының оду ам-на өшкен.

Хайгыылчылар шах хире маңаа, байдалды көөр дишкеннер. Дээрде чаңгыс-даа булут чок. Баазаң Тывазынгала чылгы дүнеидип чоруй, азы Биченейниге дужуп чоруй чүк көрүп, үе хемчээп ап чоруур сылдыстарын бо дээрден база таныы каан. Мечи сылдыс эжик бажын эрте дүжүп чоруур хире-дир деп ол көрген. Мындыг талыгырда өскө дээр бар деп ол угаап чораан. «Ындыг мугулай чүве кая турар ийик, Тывада Биченей, Украинада Баазаң-даа чаңгыс ол-ла дүне ол-ла сылдысты көрүп болур чүве-дир. Мындыг талыгырда Биченей ышкаш оча кыстар база бар-дыр» деп, Баазаң ындыг бодалга келгеш, эжинге сымыранган:

— Зоя эки кыс болгаш барды эвеспе. Дидим-даа, шиитпирлиг-даа. Чаражын көрбеди бе? Чоруувус чогун, оруувус агарып бар чор. Эрткен дүне кум кыныы бергеш, багай эвес дүш дужээш барып-тырмен.

— Кандыг дүш?

— Душтуум кыска — Биченейге душтум. Эъдим, сөөгүм чымырт-ла диген-дир ийин! Маныаар мен деп аазады...

— Сеңдеп улуг болгай мен. Кадайлыг, ооллуг мен. Эки херээжен кижи дээрге сорунза-биле дөмей-ле болгай. Ынчангаш-ла аңаа өзүп-баарын, өзер назының тудуш апаар ужуру ол. Берге өйде ол сеңи кээрген, сеңээ сагыш човаан чоруур. Ынчангаш дүжей бергенин ол-дур — деп, Семис-оол эжиниң ханы сеткилин улам деткип каан.

— Че, ам хөделип эгелээр бис бе, аал? Офицерлер бажыңынче халдаар керек. Оларның эзирин улуг, бирээде, ийиде, чаныда орттенип, турар бажың бар, ол база таарымчалыг — деп, Баазаң хоргадап органы эрги аңмаар хөлегезин эдерип туруп бар чыткан.

— Ойт, чоонуруң ол, агбайым — деп, Семис-оол эжин чаныынче чыыра тыртып экелген. — Дөө таныылды көрбейн-дир сен бе? От чырыында кылаштап турганын...

— Таныыл от чырыынга турда харын чоокшулап аар херек. Ооң караа кыраңгыта бараанны көөр эвес.

Шинель-ле ооу аажок, дыка чоокшуган келгеннер. Ол-бо таладан шак ажыр кедеп, сегиртин кээрге, таныыл ам-на бажыңың эжик кастынга ыяк олурупкан. Көңгүс шимчеес. Хайгыылчылар мырыңай бо келгеннер. Таныылдың хаарыктаары безин дыңналып турар. Баазаң эжин импей каапкаш, тура-ла халаан. Семис-оол маң-саң-биле холун суварга, харын-даа шинельдиң узун эдээ таваржы берген.

— Беш-ле минута маңа — деп, Семис-оол ооң кулаанга сымыранып чытпыже, эжик халырт диген. Ах чүвүр, хойлеңиг фриц бо мырга берген үнүп орган. Арыгланыр черже маң-биле кире халаан. Шинель эдээ ооң бичин кыска турган болза херек келдейгени-ле ол. Артык эшкедээшки хоралыг деп чүве ол-дур ийин. Эртир маңыстапкан шулбустуң оттуруп изаны таныылы бажыңы бир долгангаш, катап-ла барып олурупкан. Болду кылгаш, Семис-оол ам-на команда берген. Баазаң диистен чиик-чиик баскылаш, кладовка аныынга келген. Эжи база сооңда. Көөрге, фрицтиң демир боргу мыя бо карара берген орган. Боозун ийи будуның аразында тургузу кызыр алган. Хазрыктавас-даа. Баазаң узун холу-биле таныылдың. уйгаа алыскан чүвеник, аксын дүй баспышаан баар кадында, Семис-оол ооң ийи холун артынга хүлүй каапкан. «Дыл» холда кирген. Ийи думчук аржылы-биле фашистиң эксыч бөөшкүнней идиккеннер. «Дылдың» карактары, дузакка кирген койгунвуу дег, уштунуп дужер чыгай бергилээн.

— Че, сеп-даа бо азага чаасхаан ой боор сен. Үзээлеп алгаш, дөгүдүп бар чыдып көрем. Бо ийи бутуг бөрүнүң орнунга барын кезек «таныылдапкаш» келийн, оон башка талаар—деп, Баазаң мынчанган.

— Сээн ооң кончуг шын—деп, Семис-оол эжиниң бодалын дозуп билип каан.—Демги дөвүн олурткан тулуп-ла дуварээзин үндүрер чадавас. Дириг сектерге чыт алзын черле хоржок эвеспе.

**Кек-оол ЧАМЫЯН.**
**(Уланчылыг).**

СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ

# БИАТЛОНГА СПОРТ МАСТЕРИ

Василий Гагарин Красноярскиниң башкы институдунга өөренип кирген чылындан бээр хаак спортунга хандыкшыл, бедик мергежилдиг тренерлериниң удуртулгазы-биле ооң чажыттарын шиңгээдип ап эгелээн.

Ыраак спортчу баштай хаакчаарының 10, 15, 30 километро хамчээлериниге мергежип, айытты[illegible] аңгы орустарынга бирги разрядтың нормазындан бедик үеин көргүзүп турган. Дурт-сыны узун, шилгедек аныяк оолга ооң тренерлери улуг кичээнгейни салып турган. Бир-ле хүн Василийниң улуг тренери ону кедиртип экелгеш, биатлон спортунга күжүн шенеп көөрүн аңаа сүмелээн.

Биатлон хаак спортунун кончуг нарын хевирлериниң бирээзи. Маңаа боо түктеп алгаш, хаак оруунга дүрген маннап эрткеш, тускай тургузуп каан караны часпайн адары база кирип турар. Бир эвес ону чазып алыр болза, шиитке минуталарын ооң айыткан хемчээлди эрткен ниити шагынга немээр. Ынчангаш биатлонист кижи хаак кедип алгаш дүрген маннаарындан ангыда кара адарынга база бедик мергежилдиг спортчу болур ужуралыг.

Василий Гагарин биатлонист кижиге чугула херек шыдамык, хей черге девидевес, тура-соруктуг мозу-шынарны хей чылдарның дургузунда болунун ынак спортунга хандыкшыл турган чедип алган. Ол 1972 чылдан эгелээш-ле улуг-улуг маргылдааларга доктаамал киржип, арга-дужулгазы бедик биатлонистерден хойну өөренип, билип ап турган. Василий биатлонга олимпий оюннарының болгаш делегейниң каш дакпыр чемпиону, Новосибирск чурттуг, алдарлыг спортчу Николай Тихоновбиле чангыс хаак оруунга маргыжып, ооң хей чылларда чедип алган бедик дужулгазындан дыка хей эки чүүлдерни билип алган.

Василий биатлонга Красноярск крайның шилиндек командазының кежигүнүнге хей чылларда кирип келген. 1975 чылдың кыжынында Свердловск хоорайга болган ССРЭ-ниң улустарының профовилел Спартакиадазынга Василий Гагарин чедишкинниг киржип, биатлон маргылдаазынга шаңналдыг үшкү черни алгаш, биатлонга ССРЭ-ниң спорт мастери деп хүндүлүг аттыг чедип алган.

Амды үеде В. Гагарин Кызылдың политехниктиг институдунда башкылап турар. Ол бистиң республиканың шырык хаакчыларының улуг маргылдаазынга доктаамал киржип эгелээн. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Ничаттың шаңналы ээзи Бай-Хаак суурга болган маргылдаага ол дөртку черни эзлээн. А чоокта чаа хаак спортунга Тыва АССР-ниң шилиндек командазының составын шилип алырының маргылдаазынга чедишкинниг киржип, 10 километрге болган чарышка ийиги черни, а 20 километрниң хаак оруунга бирги черни бүүрелдии-биле алгаш, республиканың шилиндек командазының составында кирген.

1976 чылдың эгезинде хаак спортунга Сибирь зоназының бирги чери дээш маргылдаа Красноярск хоорайга болуп эртер. Ол улуг чарышка Василий Гагарин бистиң республиканың спортчу адын камгалап киржир.

**В. ЧАДАМБА.**

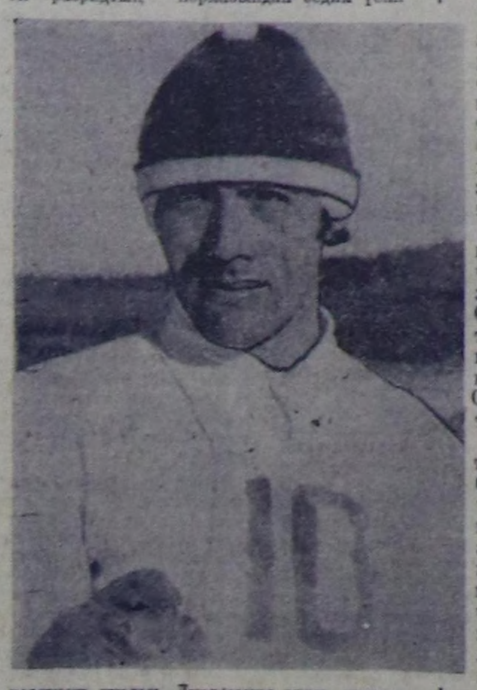

**ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң спорт мастери В. ГАГАРИН.**

# МУРНУНДА—М. АДЫГ-ООЛ

Шыдыраа талазы-биле республика чемпионадының өөлгү болуп эрткен салыгларында шилиндектериниң бөлүүн баштап турган шыдыраачылар боттарының арааларда ойнаан. Бирги разрядчы В. Стифоров бешки салыгда мастерге кандидат Н. Шишигинни уткаш, Тыва АССР-ниң чемпиону М. Адыг-оолга уттурган. Ынчалза-даа чедиги салыгда мастерге кандидат Л. Моховту удуп ап шыдаан.

Кызылдың шыдыраачызы К. Саян В. Кудиновту уткаш, Ш. Хертек-биле хайымнашкаш, Мадон Монгуш-биле удар байдалдыг соңгаарлаткаш, шилиндектериниң одуруунче кирген.

Чөөн-Хемчиктиң чемпиону Максим Монгуш — көдээ спортчуларының иштиндеи хоомай эвес салыш турарларының бирээзи. Ол 7 салыгдан 5 саныныг чорун орар. Өвүрүнүң шыдыраачызы К. Ооржак Ө. Бегзи-биле чедиги салыын соңгаарлатса-даа, хайымнап ап болур эки көштерлиг болгаш арткан ийи салыгларга ам-даа чемпион ат дээш демиседжир аргалыы ышнынмаан.

Эрзинниң төлээзи, шыдыраачы С. Идам тиилелгеже дидим чуткулдуг, оюн бүрүзүн эрестиг ойнааш, аалчеглиг салыгларда үш кижини улай-улай уткаш, маргылдаага байдалын алаэн экижиткен.

7 салыг соонда 6 саныныг М. Адыг-оол чемпионнаттың киржикчилерин мурнаа турар. В. Стифоров 5,5, Максим Монгуш 5, Л. Мохов, Н. Шишигин, Ө. Бегзи, К. Ооржак бир соңгаарлаттынган салыгларлыг болгаш 4-4 саннарлыг. Моон алгаш көөрге чемпионнуң адын чүгле өөлгү ийи салыг шиитпирлээр.

Херээжен улустуң республика чемпионадында 7 салыг соонда чангыс-даа кижиге уттурбаан Кызылдың башкы институдунуң студентизи Т. Хертек 7, З. Ооржак (Тес-Хем) биле Л. Соколов (Кызыл) 6-6 саннарлыг.

**Д. САЛЧАК.**

# СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

**ХОККЕЙ.** Делегей чемпиону ССРЭ-ниң шилиндек командазы воскресеньеде Чехословакияның командазын 3:2 санга уткаш, «Известия» солунуң шициалы дээш Москвага доозулган делегей маргылдаазынга бирги черни эзлээн. Чехословакияның спортчулары ийиги, шведтер үшкү черни алган.

Канадада ойнап чоруп турар ССРЭ-ниң ийиги шилиндек командазы өөлгү ужуражылгашкы мурнуу чарыында Гамильтонга аныяктарының «Гамильтон Финкапс» клуванын хоккеистерин 3:2 санга уткан.

**ШЫДЫРАА.** ССРЭ-ниң чемпионадының өөлгү салыында Фурман Бронштейнни уткан. Альбурт биле Петросяннын, Дорфман — Романишиннин, Дорошкевич — Дворецкийнин, Геллер—Полугаевскийиниң салыглары хайым-биле доозулган. Таль биле Вагаяннын, Гулько—Беляевскийиниң, Көлзеи—Балашовтуң салыглары соңгаарлаттынган.

Кым ССРЭ-ниң чемпиону болурун соңгаарлаттынган оюннарны чедир ойнаары шиитпирлээр. Петросян 10 саныныг мурнаа турар. Романишин 9,5 саныныг, Таль, Гулько, Вагаян 9 саннарлыг бир соңгаарлаткан салыглыг.

**БОКС.** Москвада шериг албанын эрттирип турар Петр Зоев 1975 чылда бокска ССРЭ-ниң тулган чемпиону атты чедип алган. Ол Ленинградка эрткен түңнел маргылдаага мурнунда бо аттыг эдилекчизи чораан Евгений Горстковту саң талазы-биле тиилээн.

**Редактор В. С. ШАРАВИН.**

# ЭРТЕ-БУРУНГУ КВАРТАЛДАРНЫ ЧААРТЫП ТУРАР

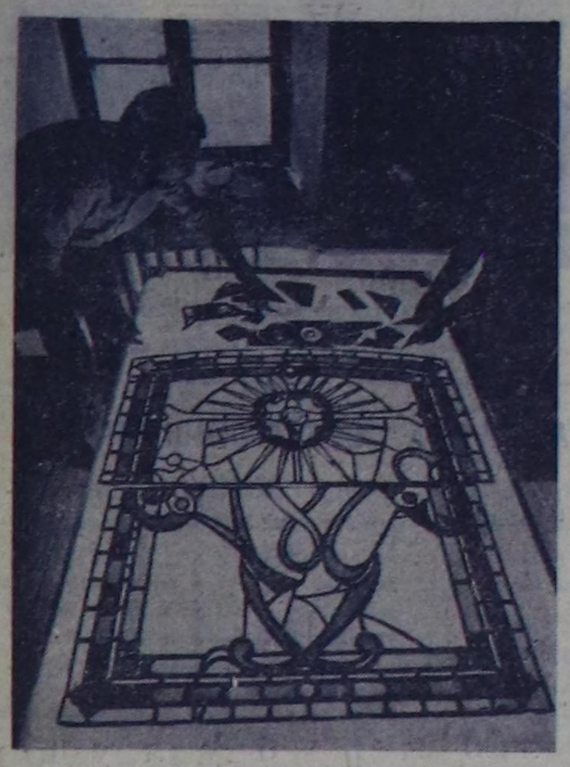

Вильнюстуң эрте-бурунгу кварталдары—бодунуң амыдыралының чедиги үс чылының ийиги чартыычче шилчип турар Хоочун хоорай — Литва архитекторларның хол сагыш салыр үүлдериниң бирээзи болуп турар. Олар археологтар, төөгүүчүлер, хоорай тудугжулары-биле кады эрте-бурунгу бажыңнарны чаарты кылырынга киржип турарлар.

Маңаа чамдык социалистиг чурттарның специалистериниң, а ол ышкаш «Алдын дээрбектиң» эрте-бурунгу орус хоорайларын катап тургускан совет специалистериниң дужулгазын ажыглаан.

Бурун Вильнюстуң төөгүзүн 1323 чылдан бээр санап турар. Ук хоорай ооң ырак мурнунда-ла туруп турган деп археологтар санап турар.

Төөгүнүң болгаш архитектураның эң ховар дээн турасказалдарын комплекстии-биле чаарткан болгаш катап тургускан чорук Хоочун хоорайның баштайгы аян-шинчизин катап эгиткен болгаш ооң-биле кады чурттакчыларга амгы үс чылдың таарымчалыг үүлдерин тургускан.

ЧУРУКТА: Вильнюстуң эрте-бурунгу кварталдарының бажыңнарын шаг-шазындан бээр каастап турган витражтары катап тургузарының мастерскаязында.

**Р. ДЕНИСОВТУҢ фотозу.**

# Дүүн Кызылга

## Эмнелгелерде

*Кызыл хоорайның кадык камгалал киздизиниң ажылбакчылары дүүн хүн тоску беш чылдың талазы-биле түңнелдерни үндүрген. Эмнелге комплекизи болгаш онкодиспансер ажыглалда кирген. Ооң уламындан эмнелгелериниң орунларының саны көвүдээн. Беш чылдың эгезинде Кызыл хоорайның эмнелгелериниге 1165 саныныг оруннар бар турган. Бо чылдың сөөлгү айларынга чедир ооң ниити саны 1640 четкен. Дөрт чыл ажыг үениң дургузунда 475 орун немешкен. РСФСР-ниң автономнуг республикаларының хоорайларында эмнелге черлериниң орунларының өөлдөзинде ол сан коску черни эзлеп турар.*

*Тоску беш чылда дээди эртемниг 140 эмчи немешкен. Ам Кызылдың эмнелгелериниде 354 кижи эмчиин бар. Ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары — 873.*

*Л. МЕТКИНА.*

## Чоннуң кадыкшылы дээш

Кызыл Крест ниитилелиниң хоорай комитединиң ушку пленуму болуп эрткен. Аңаа «Кызыл хоорайның чурттакчы чоннуң кадыкшылын камгалаарынга хөй-ниитиниң киржилгезинин» дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол айтырыгны талазы-биле илеткелди ук комитеттиң даргазы Н. Потехина кылган. Илеткелчи албан организация, бүдүрүлге, өөредилге, эмнелге черлеринде тургустунган Кызыл Крест ниитилелиниң эге организацияларының чоннуң кадыкшыл байдалын эжижидеринче угланган ажылдарны чорудуп турарын тодаргай анализтеп чугаалаан. Ол ышкаш Пушкин аттыг библиотекада, Кызылсадыгда, урулар эмнелгезинде, тубдиспансерде Кызыл Крест эге организацияларының эки ажылын демдеглээн.

Пленумга Тыванын электри четкизиниң, автозаводтуң, тубдиспансериниң төлээлекчилери болгаш оон-даа өскелер савал берип, боттарының ажылының дужулгазын солушканнар.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды пленумуун киржикчилери бир үнбиле хүлээп алган.

**А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.**

# ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

**МОСКВАДАН**

9.00—Медээлер.
9.10—Кинопрограмма. Өңнүг.
10.10—«Авазының школазы».
10.40—«Чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы дээш». Ленинградтан дамчыдылга. Өңнүг.
11.25—«Пролог». Уран-чечен фильм. Өңнүг.
13.00—Киножурнал.
13.10— «СЭКП-ниң XXV съездизинге уткуштур». Мзадыр хоорай Москваның ажылчы чоннарының чарыжы. Өңнүг.
14.10—М.Горький — «Дайзынар». Москваның ССР Эвилелиниң М. Горький аттыг уран үүл театрының фильм-шиизи. Өңнүг.
16.15—Белгород хоорайның улустуң «Сокол» аттыг ансамблиниң концерти. Өңнүг.
16.35—«Спортчу хүн демдеглели».
16.50—«Кубаның аялгалары». Өңнүг.
17.30—«Үе». Информастыг программа.

**КЫЗЫЛДАН**

18.00—Ургуларга фильм.
18.25—Телемедээлер.
18.40—Документалдыг фильм.
18.50 — «Ниитилел амыдыралының экраны». Дамчыдылга.
19.20—Телемедээлер.
19.30—Документалдыг фильм.
19.40—«Челээш». Дамчыдылга.
20.10—Чарлаалдар.
20.15—«Тиилелге соонда тулчуушкун». Уран-чечен фильм. 2-ги серия.

**МОСКВАДАН**

21.30—«Кубаның аялгалары». Өңнүг.
22.05—«Спортчу хүн демдеглели». Өңнүг.
22.20—22.30—Чапсар.
22.30—«Хээлер». Өңнүг.
23.00 — 23.30—«Үе». Информастыг программа.

**Тувинская правда**

● «СЭКП-ниң XXV съездизинге төлептиг ужуражыр». Республиканың чер болганындан материалдар.
● «Техниканы — беленниң шугумунга». «Тувинская правда» солуннуң Улуг-Хем районунга кылган улусчу контролюнуң түңнелдери.
● «СЭКП ТК-ның партиянның XXV съездизинге уткуштур төлевилелин чугаалажып турарывыс». Ындыг эгениң адаанга О. Гавриловтуң «Партияның сөзүн — массаже», М. Щербининиң «Кижи бүрүзү илередип турар» деп корреспонденцияларын парлаан.
● «Сүткүр малдың продуктулуун бедидери» деп эгениң адаанга В. Нестеренконун Каа-Хем райондан корреспонденциязын парлаан.

# КИНО

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Парашютчулар». 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шортанның чарлыы-биле 9.50, «Эртиелиг хол» 11.10, 13.05, Киноклуб: «Эзирчигештер» 15.00, «Олар Төрээн чурту дээш тулчуп турганнар» (2 сериялыг) 17.05, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гусар балладазы» 15.00, 18.40, «Өгбелериниң кыйгызы» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оолчуганды капитан деп адааннар» 15.00, «Чурттаар-ла дээш чурттаар» 16.50, 19.50 шактарда.

Хуу малын «Суклан» совхозунга дужааган хамаатылар ооң акшазын алыры-биле чаа чыл бетинде келирин совхозтуң дирекциязы дыңнадып тур.

Тыванын хөгжүм-шии театрынга бо чылдың декабрь 31-де

ЧАА ЧЫЛДЫҢ БАЛ-МАСКАРАДЫ

болур.

Программада: оюннар, танцы, лотерея, эң эки костюм дээш шаңналдар. Эстрада оркестри ойнап турар, буфеттер ажылдап турар.

Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

Касса хүннүң-не 12 шактан кежээ 18 шакка чедир ажылдаар. Тел. 35-88, 28-29.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко-кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 31-75, пропаганда киздизинин 31-75, карысалгалыг секретарьның 23-54, партийжи амыдырал киздизинин 37-13, культура киздизинин 23-54, кедээ ажылагый киздизинин 21-47, үлетпүр киздизинин 22-64, чагаа киздизинин 41-27, информация база совет тургузуг киздизинин 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтерияның 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тираж 16026. ЧАГЫГ № 3884.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС-01541.